

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE
HUDEBNÍ A TANEČNÍ FAKULTA

Hudební umění

Klavír

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**HISTORIE VÝROBY KLAVÍRŮ NA ÚZEMÍ ČECH
DO ROKU 1945**

se zaměřením na značky Petrof, Scholze, Rösler a Förster

Matyáš Novák

Vedoucí práce: prof. Ivan Klánský

Oponent práce: MgA. Karolína Františová

Datum obhajoby: 13. června 2022

Přidělovaný akademický titul: BcA.

Praha, 2022

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE
MUSIC AND DANCE FACULTY

Art of Music

Piano

BACHELOR'S THESIS

**THE HISTORY OF PIANO PRODUCTION IN BOHEMIA
UNTIL 1945**

with a focus on the brands Petrof, Scholze, Rösler and Förster

Matyáš Novák

Thesis Advisor: Prof. Ivan Klánský

Thesis Opponent: MgA. Karolína Františová

Date of thesis defense: the 13th of June, 2022

Academic title granted: BcA.

Prague, 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

HISTORIE VÝROBY KLAVÍRŮ NA ÚZEMÍ ČECH DO ROKU 1945

vypracoval samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne

.....
podpis diplomanta

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Abstrakt:

Tato bakalářská práce pojednává o výrobě klavírů na území Čech od jejich počátků do roku 1945 a měla by poskytnout čtenáři ucelený vhled do této problematiky.

V rámci této bakalářské práce jsou zmíněni výrobci nejstarších dochovaných nástrojů na našem území. Dále se čtenář dočte o výrobě klavírů v jednotlivých regionech historického území Čech. V poslední kapitole se práce věnuje důkladnému popisu historie nejvýznamnějších čtyř výrobců klavírů, kteří v Čechách v tomto období působili. Jedná se o značky Petrof, Scholze, Rösler a Förster.

Klíčová slova: Klavír, piano, křídlo, pianino, pianoforte, výrobce klavírů, historie

Abstract:

This bachelor's thesis deals with piano production in Bohemia from its beginning to 1945 and aims to provide the reader with a comprehensive insight into this area of interest. The manufacturers of the oldest preserved instruments in Bohemia are also mentioned hereinafter. Furthermore, the reader gets acquainted with the production of pianos in individual regions of the historical territory of Bohemia. The last chapter offers a detailed description of the history of the four most important piano manufacturers which were active in the Czech lands at that time. The brands in question are: Petrof, Scholze, Rösler and Förster.

Key words: Piano, upright piano, pianoforte, piano manufacturer, history

Obsah

Seznam příloh.....	8
ÚVOD.....	9
1. První klavíry na našem území.....	11
1.1. Úvod do problematiky.....	11
1.2. Seznam prvních výrobců klavírů na území Čech.....	12
2. Regionální rozdělení výrobců.....	15
2.1. Oblast severních Čech.....	15
2.1.1. Liberec.....	15
2.1.2. Turnov.....	18
2.1.3. Chrastava.....	18
2.1.4. Jiříkov.....	19
2.1.5. Varnsdorf.....	20
2.1.6. Česká Lípa.....	20
2.1.7. Další výrobci v severních Čechách.....	21
2.2. Oblast Královéhradecka.....	22
2.2.1. Hradec Králové.....	22
2.2.2. Třebechovice pod Orebem.....	23
2.2.3. Jaroměř.....	23
2.2.4. Jičín.....	24
2.2.5. Trutnov.....	25
2.2.6. Litomyšl.....	25
2.3. Ostatní oblasti Čech.....	25
2.3.1. Zákolany.....	25
2.3.2. Velim.....	27
2.3.3. Jihlava.....	28
2.3.4. Střední Čechy (kromě Zákolan a Velimi).....	30
2.3.5. Západní Čechy.....	32
2.3.6. Jižní Čechy.....	33
3. Nejvýznamnější firmy.....	34
3.1. Petrof.....	34
3.2. Scholze.....	40
3.3. Rösler.....	43
3.4. Förster.....	50
ZÁVĚR.....	57
SEZNAM LITERATURY.....	58
PŘÍLOHY.....	60

Seznam příloh

Příloha 1: Pobočka Josefa Proksche ve Vídni

Příloha 2: Nástroj Josefa Protze – dvojité křížení basových strun

Příloha 3: Pianino Wenzela Lorenze – 73 kláves

Příloha 4: Pianino firmy Brož; model vajíčko

Příloha 5: Plakát firmy Em. Š. Petr & Novák

Příloha 6: Úzké pianino Ludvíka Schejbala

Příloha 7: Nízké pianino Bohumila Janouše (Janoucha)

Příloha 8: Klavír Neo–Bechstein

Příloha 9: Patent firmy Scholze

Příloha 10: Röslerovo křídlo ve slohu Ludvíka XVI. na výstavě v Liberci
1906

Příloha 11: Konstrukce tzv. „kříže“ křídla Rösler

Příloha 12: Basová sekce křídla Rösler

Příloha 13: Čtvrttónový klavír August Förster

Příloha 14: Elektrochord August Förster

ÚVOD

Klavíry jakožto nástroje byly vždy mojí obrovskou vášní. Pocházím z Hradce Králové, tedy z města, které je s výrobou klavírů neodmyslitelně spjato. Od malička velice rád navštěvuji prostory firmy Petrof, která v Hradci Králové sídlí, a zajímám se o to, z jakých součástí se klavíry skládají, jakým způsobem probíhá stavba nového klavíru a jak jejich konstrukce ovlivňuje výsledný zvuk. Občas jsem i vyzván k celkovému zhodnocení nového modelu klavíru.

Když dorazím do sálu, kde mám koncertovat na nástroj, který vidím poprvé v životě, nejprve mě zajímá, o jakou značku křídla se jedná a jak je klavír konstrukčně řešen. Až poté k němu zasednu a zjišťuji jeho kladné a případně i stinné stránky, které mohou být zapříčiněny špatnou, resp. velmi sporadickou údržbou. I proto jsem se naučil, jak klavír správně ladit a jak odstranit drobné závady, a jsem tedy schopen si koncertní nástroj alespoň částečně upravit.

Během své interpretační činnosti jsem si vytvořil zvláštní slabost pro nástroje z období první republiky. Zjistil jsem, že mají nenapodobitelný zvuk a disponují příjemným herním pocitem. V budoucnu bych rád vlastnil křídla nejvýznamnějších čtyř firem, které v tomto období na území Československa působily. A právě na tyto čtyři značky (Petrof, Rösler, Scholze a Förster) se ve třetí kapitole své práce zaměřuji.

Ve své bakalářské práci se snažím ověřit předpoklad, že výroba klavírů v Čechách má dlouholetou tradici a dosáhla mezinárodního uznání. Zatímco dnes existuje na našem území pouze jeden původní výrobce klavírů, v první polovině dvacátého století se jednalo o desítky různě velkých firem, z nichž některé měly skutečně světové jméno. Ve své práci mapuji též historii těchto značek, které v důsledku nepříznivého historického vývoje zkrachovaly nebo byly znárodněny.

Vzhledem k tomu, že v této oblasti není možné až na výjimky čerpat z internetových zdrojů, navštívil jsem za účelem odborného badání archiv v Hradci Králové, kde se nachází většina všech dokumentů, které s výrobou klavírů na území Čech souvisí. V celé práci se snažím důsledně rozlišovat pojmy křídlo, pianino, klavír a piano.

Pokud se nejedná o doslovnou citaci zdroje (v minulém století bylo slovo piano či klavír synonymem křídla), důsledně rozlišuji hlavní dva typy klavírů tj. křídla a pianina právě těmito dvěma pojmy.

Výsledek mého odborného bádání může být přínosem pro každého, kdo se zajímá o výrobu klavírů na našem území. Snažím se, aby moje bakalářská práce byla srozumitelná odborné i laické veřejnosti.

1. První klavíry na našem území

1.1. Úvod do problematiky

Ačkoli dnes patří klavír k naší hudební kultuře naprosto neodmyslitelně, oproti jiným nástrojům je poměrně mladý. Jeho vývoj můžeme sledovat zhruba 270 let. Za vynálezce klavíru je považován Bartolomeo Cristofori, který okolo roku 1700 vynalezl nástroj ve tvaru křídla, který byl schopen silné a slabé dynamiky. Trvalo však několik desetiletí, než se klavíru podařilo prosadit mezi cembalem či klavichordem.

První klavíry na našem území se začínají objevovat na přelomu 18. a 19. století. Nejčastěji se jejich výrobou zabývali varhanáři, což je důvod, proč známe tak malé množství prvních tvůrců klavíru. „Výroba těchto nástrojů byla totiž pro varhanáře pouze vedlejší činností a měla dlouho charakter jakéhosi pokusnictví, které zůstalo většinou zahaleno anonymitou. Bylo tomu tak i v předchozím období, kdy varhanáři byli tvůrci klavichordů a cembal.“¹

Významným milníkem ve výrobě klavírů na našem území je rok 1836. Do tohoto roku působil v Čechách Cech klavírníků a varhanářů. Počínaje rokem 1836 byl obor klavírnictví prohlášen za svobodné umění.

V druhé polovině 18. století též dochází ke slučování všech těchto nástrojových typů (fortepiano, cembalo, klavichord, varhany) v jeden univerzální hudební nástroj. „U nás byl první podobný nástroj zhotoven podle návrhu faráře Prokopa Diviše z Přímětic, známého více jako vynálezce bleskosvodu. Tento premonstrát se kromě studia elektřiny zabýval ještě teorií hudby a roku 1753 sestrojil originální hudební nástroj světové pověsti, jakýsi orchestrion o čtrnácti klaviaturách, který napodoboval strunné a dechové nástroje.“² Výrobou podobného nástroje se může pyšnit též Antonín Tomáš Kunz (1756–1830), který sestrojil tzv. klaviorganum, jakési spojení klavíru a varhan. Nástroj obsahoval dva manuály, pedál, 21 rejstříků, 230 strun a 360 píšťal. Nástroj věnoval svému příteli abbé Voglerovi. Kunz rovněž postavil smyčcový klavír o 65 klávesách.

Svědectví o nejranější fázi výroby klavírů na našem území nám poskytují zejména dochované nástroje.

¹ Lubomír Tomší. „K historii českého klavírnictví“. *Časopis Hudební nástroje*. 1982, č. 3, s. 95.

² Tamtéž.

1.2. Seznam prvních výrobců klavírů na území Čech

(V závorce je uvedeno místo působení.)

Antonín Hief (Liberec) – koncem 18. století sestrojil pyramidový a skříňový klavír. Oba nástroje jsou v majetku Národního muzea.³

Martin Kratochvíl (1783–1853; Jindřichův Hradec) – stavěl velmi kvalitní nástroje, dva jeho klavíry jsou součástí sbírky Národního muzea. Okolo roku 1820 pravděpodobně vynalezl nástroj coelison ve tvaru vzpřímeného klavíru se zvláštním rozechvíváním strun.⁴

Antonín Reis (1741–1815; Praha) – varhanář, stavěl též dobré klavíry.

Leopold Sauer (Praha) – Klavíry stavěl okolo roku 1795. Jeho žirafový a stolový klavír je součástí sbírek Muzea hlavního města Prahy.

Jakub Weimes (Praha, Staré Město, Anenské náměstí) – koncem 18. století patřil k našim nejlepším nástrojařům. Jeho klavír vlastní katedra hudební vědy Karlovy univerzity a zámek Jemniště u Benešova.

Jan Zelinka (Praha) – spolu se svým synem založil roku 1787 první výrobu klavírů v Praze. Zabývali se stavbou cembal, klavichordů a kladívkových klavírů.

Josef Gartner (1796–1863; Praha) – nejmladší člen slavné tachovské varhanářské rodiny Gartnerů, který se usadil v Praze. Na jeho navštívěnkách datovaných okolo roku 1825 čteme, že se zabýval stavbou varhan a fortepian. Vzhledem k tomu, že udržoval početnou dílnu a varhan příliš nevyrobil, je pravděpodobné, že se výrobou klavírů hojně zabýval.

Jan Ignác Schmidt (1727–1802; Locket) – varhanář, který se zabýval též výrobou klavírů.⁵

Bohuslav Schmid (Písek) – působí okolo roku 1830 a je označován jako „obratný výrobce pian a kytar“.⁶

Jan Nepomucký Balley (1794–1878; Plzeň) – první uznávaný výrobce klavírů v Plzni. „Jeden z jeho dochovaných klavírů je památný tím, že na něj hrával v době svých středoškolských studií v Plzni mladý Bedřich Smetana.“⁷

³ Tamtéž.

⁴ Bohuslav Čížek. *Historické klavíry v Čechách a na Moravě II: výrobci strunných klávesových nástrojů dochovaných na území České republiky*. Přeložil David R. Beveridge. Praha: Togga, 2015, s. 72.

⁵ Lubomír Tomší. „K historii českého klavírnictví“. *Časopis Hudební nástroje*. 1982, č. 3, s. 95.

⁶ Tamtéž, Lubomír Tomší cituje: Augustin Sedláček: *Dějiny města Písku III*, Písek, 1913, s. 76.

⁷ Bohuslav Čížek. *Historické klavíry v Čechách a na Moravě II: výrobci strunných klávesových nástrojů dochovaných na území České republiky*. Přeložil David R. Beveridge. Praha: Togga, 2015, s. 19.

Filip Eisenhut (1808–1881; Litoměřice) – zhotovoval klavíry v Litoměřicích a vedl zde též obchod s hudebními nástroji.⁸

Emanuel Jan Faulhaber (1761–1835; Louny) – učitel hudby, varhaník, skladatel, klarinetista a dobrý nástrojař. Jeho klavíry byly ve své době velmi ceněny, dochovaly se nám dva jeho kladívkové klavíry, které však nejsou autorsky signovány.⁹

Johann Bernard Herbert (1783–1834; Praha, Staré Město) – zchovaly se nám dva jeho klavíry, které svědčí o vysoké úrovni tohoto klavírníka.¹⁰

Jakub Hloušek (1797–1875; Praha) – stavěl nástroje, které mají tradiční dřevěnou konstrukci a rovnostrannou soustavu, což byl způsob používaný v minulosti a v té době již překonaný.¹¹

Václav Jiříkovský (Giřikowský) (1796–1863; Praha, Maltézské náměstí) – klavírů, které zkonstruoval, bylo mnoho a jejich kvalita byla výborná. Byl posledním pražským klavírníkem, který stavěl v roce 1834 mistrovský kus ke zkouškám v rámci cechu klavírníků a varhanářů. V rodinné tradici výroby klavírů pokračoval syn Josef.¹²

František Kolb (1766–1813; Praha, Malá strana) – činný zhruba od roku 1796. Pražský varhanář; jeho kladívkové klavíry, které jsou označeny jeho jménem, se nám dochovaly celkem čtyři.¹³

Johann Friedrich Kaspar Reysz (zhruba 1788–1853; České Budějovice) – byl váženým občanem města, od roku 1819 je uváděn jako měšťan a stavitel nástrojů. Do dnešních dnů se nám dochovaly tři jeho křídla a tři vzpřímené klavíry.¹⁴

Leopold Sauer (zhruba 1770–1824; Praha, Malá Strana) – Podobně jako někteří jeho současníci se věnoval varhanářství a stavbě rozličných monstrózních nástrojů, které vznikaly kombinací klávesových chordofonů a aerofonů. Dále stavěl tabulové a vzpřímené klavíry, jež se zachovaly v pražských muzeích. Ve své době měly jeho nástroje výbornou pověst.¹⁵

Kašpar Schmidt (1768–1841; Praha, Malá Strana) – varhanář a výrobce strunných klávesových nástrojů. V letech 1830 – 1835 vykonával Schmidt funkci místopředsedy cechu klavírníků a varhanářů.¹⁶

⁸ Tamtéž, s. 42.

⁹ Tamtéž, s. 44.

¹⁰ Tamtéž, s. 52.

¹¹ Tamtéž, s. 55.

¹² Tamtéž, s. 62.

¹³ Tamtéž, s. 67.

¹⁴ Tamtéž, s. 97.

¹⁵ Tamtéž, s. 100.

¹⁶ Tamtéž, s. 108.

Vojtěch Stabernak (1789–1864; Dobrá Voda u Březnice) – ojedinělý případ mistra, který tvořil mimo větší městské celky. Vyučen ve Vídni, z jeho produkce se nám zachovaly celkem čtyři nástroje.¹⁷

Antonín Ullrich (zhruba 1790–1851; Praha) – od roku 1826 zhotovoval klavíry ve Spálené ulici č. 104 (dnes č. 43). Mezi lety 1830 – 1835 byl vrchním představeným cechu varhanářů a klavírníků. Jeho syn Antonín Ullrich mladší (1816–1887) působil na stejné adrese a byl mj. dodavatelem klavírů Bedřichu Smetanovi.¹⁸

Jan Michael Weiss (zhruba 1764–1838; Praha, Staré Město) – stavěl výborné klavíry, se kterými pronikl i do zahraničí. Byl rovněž autorem mnoha zlepšení a vynálezů.¹⁹

Johann Wlaský (1807–1852; Praha) – působil v Praze hned na několika adresách. Zhotovoval spíše jednodušší a levnější klavíry pro potřeby měšťanských domácností.²⁰

Joseph Hunn (Praha) – stavěl klavíry v Praze koncem 18. století. V majetku Národního divadla je jeho klávesová zvonková hra z roku 1791. Tento nástroj se dodnes využívá při představeních Kouzelné flétny W. A. Mozarta.²¹

Amand Kunz (Jaroměř) – spolu se svými bratry Ignácem a Klemensem vyráběl v první polovině 19. století klavichordy, což byly v této době již poněkud zastaralé nástroje. Důvod výroby klavichordů byl nejspíše obchodní. Klavichordy byly podstatně levnější než klavíry a svými rozměry je bylo možno umístit i do menších domácností.²²

¹⁷ Tamtéž, s. 111.

¹⁸ Tamtéž, s. 121.

¹⁹ Tamtéž, s. 126.

²⁰ Tamtéž, s. 127.

²¹ Centrum hudební lexikografie. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. Brno, Centrum hudební lexikografie při Ústavu hudební vědy FF MU, heslo „Hunn, Joseph“. Dostupné z: https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&task=record.record_print&tmpl=component&id=1000282

²² Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

2. Regionální rozdělení výrobců

2.1. Oblast severních Čech

2.1.1. Liberec

Severočeská metropole má v historii klavírnictví velký význam. Na konci 18. století byl v Liberci vyroben pyramidový a skříňový klavír. Oba nástroje patří k nejstarším dochovaným klavírům na našem území a jsou v majetku Národního muzea. Jejich výrobcem je Antonín Hief (viz kapitola 1.2). V Liberci rovněž působilo hned několik významných firem na výrobu klavírů.

Koch a Korselt

Nejvýznamnějším libereckým výrobcem je firma Koch a Korselt. Tato společnost vyráběla klavíry zhruba od roku 1890 v Liberci na Karlově. Společník Koch byl říšský Němec a společník Korselt byl Němec z českého pohraničí. Do roku 1903 se nevyrobilo mnoho nástrojů. Rozmach firmy začal po smrti Eduarda Kocha, když do firmy vstoupil Rudolf Soyka, který podnik finančně podpořil. Do obchodního rejstříku byla firma zapsána až v roce 1903.²³

V roce 1900 získala společnost Koch a Korselt na výstavě v Paříži nejvyšší uznání. Tato skutečnost firmu motivovala k dalšímu úsilí. V řadě hlavních evropských měst brzy získala svá zastoupení a kromě hotových nástrojů vyvážela i klaviatury a mechaniky.²⁴

Od roku 1903 do roku 1939 firma vyráběla asi 8 modelů pianin a 5 modelů klavírů, pracovalo zde zhruba 80 zaměstnanců a ročně se vyrábělo v průměru 150 klavírů a 400 pianin. Asi 60% výrobků bylo určeno pro vývoz. Hlavní odběratelé byli z Palestiny, z Rakouska a také z Maďarska.²⁵

Po zřízení Protektorátu Čechy a Morava se firma podle norimberských rasových zákonů musela „arizovat“. Dne 15. 11. 1940 získává prokuru (plnou moc ke správě

²³ Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

²⁴ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

²⁵ Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

podniku) Rudolf Klinger, obchodník v Liberci – Ruprechticích a podle následné kupní smlouvy se stává i majitelem.²⁶

Nový majitel firmy Rudolf Klinger koupil zároveň objekt v Liberci Ruprechticích, kam se výroba přestěhovala (a kde se klavíry konstruovaly po několik dalších desítek let). Výroba klavírů a pianin byla v období 2. světové války omezena a vyráběly se především muniční bedny a součástky pro letadla.

Po roce 1945 muselo v důsledku odsunu firmu opustit mnoho pracovníků. V závodě zůstal jen malý počet specialistů německé národnosti a několik českých starousedlíků. Teprve později byl stav zaměstnanců doplněn z řad dosídlenců. Pianin se v tomto období vyrábělo jen asi 7 měsíčně. Roku 1945 zanikla zcela výroba křidel.²⁷

V roce 1948 byl závod začleněn do Továren na piana v Hradci Králové.

A. Proksch

V roce 1864 založil Arthur Proksch svoji továrnu na výrobu klavírů na tehdejší Wienerstrasse 67 v Liberci. V dobách své největší slávy firma zaměstnávala zhruba 50 dělníků a vyvážela nástroje do Německa, Anglie, Francie, na Balkánský poloostrov a dokonce i do Severní a Jižní Ameriky. V roce 1880 otevřel Proksch svoji pobočku ve Vídni (viz Příloha 1). Dům, ve kterém Prokschova pobočka sídlila, stojí dodnes na adrese Führichgasse 4. Firma získala řadu uznání a medailí na mezinárodních výstavách.²⁸ V roce 1923 byla společnost Proksch sloučena s firmou H. Raehse a byla vytvořena nová značka Repia. Výroba nástrojů značky Proksch definitivně zanikla v roce 1925.²⁹

²⁶ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

²⁷ Vojtěch Seykora. *Klavírní tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

²⁸ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

²⁹ Proksch A. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 2. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/proksch-a/>.

H. Raehse

V roce 1897 byla v Liberci založena firma E. H. Raehse, která sídlila v Myslivecké ulici. Výrobce působil již dříve v Německu, kde začal vyrábět nástroje v roce 1882. Existuje zde jmenná podobnost s firmou Crasselt & Rähse, která vyráběla klavíry v Löbau. Zdali byli Ferdinand Rähse a zakladatel liberecké firmy příbuzní, či vzájemně nějakým způsobem spolupracovali, se mi nepodařilo ověřit.

Společnost Raehse vyráběla rovněž klavíry Beethoven, které patřily mezi nejlepší vyráběné kusy.³⁰ V dobách největšího rozkvětu firmy v továrně pracovalo zhruba 60 dělníků.³¹ Výroba těchto nástrojů ustala v roce 1923, kdy byla společnost sloučena s firmou A. Proksche a byla vytvořena značka Repia.

Repia

V roce 1923 došlo v Liberci ke spojení dvou tamějších výrobců klavírů Proksch a Raehse. Zkratka RePia je odvozena od názvu Reichenberger Pianowerkstätten. Zánik firmy se datuje do roku 1932. Za tuto dobu vzniklo více než 8 000 nástrojů od nízkých pianin až po větší modely křídel. Dodnes se s nástroji této značky můžeme občas setkat. Tyto nástroje bývají často kompletně renovovány, neboť firma používala při jejich výrobě poměrně kvalitních materiálů.³²

Ostatní liberečtí výrobci menšího významu:

V Liberci dále stavěli klavíry do roku 1945 následující výrobci:

F. Früchtel

J. Gampe

J. Harward

O. Hübl (Víska u Liberce)

J. Hübner

H. Lehman

Gebrüder Salomon

J. Svoboda

³⁰ Raehse. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 4. 4. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/raehse/>

³¹ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

³² Repia. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 4. 4. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/repia/>

2.1.2. Turnov

V Turnově stavěla v první polovině 20. století klavíry firma Ducháček. Bližší informace k tomuto výrobcovi se mi nepodařilo dohledat. V Turnově též vyráběl klavíry Antonín Kubíček.

Dalším turnovským stavitelem klavírů byl Josef Bonhard, který započal své nástroje vyrábět v roce 1909 poblíž hlavní třídy. Není jasné, kdy s výrobou klavírů přestal. Některé prameny uvádějí rok 1930, u některých nástrojů se ovšem setkáváme s pozdějším datem zhotovení. Josef měl dva syny. První ze synů Bohumír se stal v dospělosti obchodním zástupcem této drobné firmy a po druhé světové válce se stal ředitelem národního podniku se strunnými nástroji Cremona v Lubech u Chebu. Druhý syn Vladimír zůstal u klavírnického řemesla a je spoluautorem velké knihy *Piana a pianina* spolu s Josefem Prachem. S nástroji značky Bonhard se občas setkáváme i v dnešní době.³⁴

Konečně fungovala v první polovině dvacátého století v Turnově dílna Josefa Jílka. Jílek vyráběl pouze pianina. Úroveň těchto nástrojů ovšem byla vysoká – Jílek používal mechaniky Renner a pianina měla 88 kláves.

2.1.3. Chrastava

V Chrastavě vyráběla továrna Augusta Riemera elektrická piana, orchestriony a hrací stroje s válcem a závažím. „Stoletá historie firmy RIEMER (1845–1945) začínala v malém domku zemědělce Augusta Riemera na Panenské Hůrce.“³⁵ Odtud byla výroba v roce 1849 přemístěna do Bedřichovky (dnes část Liberce).³⁶ „Výroba hracích strojů se zvyšovala a malá firma se stávala známou v dalekém okolí. August Riemer měl tři syny: Augusta, Bernharda a Josefa. Ti v otcově činnosti úspěšně

³³ Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

³⁴ „Bonhard“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 31. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/bonhard/>

³⁵ František Vydra. „Hrací automaty z Chrastavy dobyly Evropu“. *Bulletin společnosti přátel historie města Chrastavy*, 2007, roč. 9, č. 152. Vyšlo jako součást měsíčního zpravodaje MěÚ Chrastava Chrastavské listy, s. 2. Dostupné z: <http://www.chrastava.com/listy/chl0709.pdf>.

³⁶ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

pokračovali. Po otcově smrti získali synové parcelu č. 80 a 81 v centru Chrastavy a postavili tam novou, mnohem větší provozovnu. V roce 1860 zaměstnávali dvacet dělníků a strojní zařízení bylo poháněno parou.³⁷

Josef Riemer později z původní firmy vystoupil a v roce 1888 postavil novou provozovnu v nádražní ulici (dnešní budova pošty). Jeho dva synové Josef a Gustav zde zahájili výrobu orchestrionů, které vyváželi pod značkou Jos. Riemer und Söhne do zahraničí až do roku 1905.³⁸

„V původní výrobě hudebních automatů (za budovou bývalé Městské kavárny) pracoval dále Bernhard se svými syny Robertem, Juliem a Heinrichem a v roce 1896 jim výrobu předal. Vznikla tak firma Gebrüder Riemer, tj. Sourozenci Riemerové. Zařízení se postupně modernizovalo a brzy neměla tato firma ve svém oboru konkurenci. Hrací automaty firmy Gebrüder Riemer se vyvážely do celého Rakouska-Uherska, Německa, Francie, Belgie, Švýcarska, Ruska, ba i do USA. Během padesáti let se z malé dílny stala světoznámá firma. Firma vyráběla také dokonalé elektrické klavíry k nerozeznání od „pravých“. Rozvoj výroby rozhlasových přijímačů a gramofonových desek ve 20. a 30. letech donutil firmu ke změně výrobního programu. Elektrické klavíry se předělávaly na ruční a firma si zřídila prodejnu a opravnu rozhlasových přijímačů (Radio-Riemer). Během druhé světové války plnila firma různé vojenské zakázky. Po roce 1945 byli příslušníci podnikatelské rodiny Riemerů vysídleni do Bavorska. V nelehkých poválečných poměrech začali od roku 1949 ve městě Ingolstadt opět podnikat. V čele obnovené firmy stál Otto Riemer ze čtvrté generace rodiny.“³⁹

2.1.4. Jiříkov

Roku 1900 založila v Jiříkově svoji pobočku firma August Förster z Löbau v Sasku. Jiříkovská firma měla název August Förster, Klavierfabrik, Georgswalde. Touto firmou se budu ve své práci zabývat podrobněji dále. V Jiříkově rovněž působil od

³⁷ František Vydra. „Hrací automaty z Chrastavy dobyly Evropu“. *Bulletin společnosti přátel historie města Chrastavy*, 2007, roč. 9, č. 152. Vyšlo jako součást měsíčního zpravodaje MěÚ Chrastava Chrastavské listy, s. 2. Dostupné z: <http://www.chrastava.com/listy/chl0709.pdf>.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž.

roku 1911 výrobce klavírů Scholze. I touto společností se ve své práci detailněji zabývám v její třetí části.

Mezi lety 1905 a 1911 stavěl v Jiříkově nástroje Josef Protze. Jeho pianina jsou velmi zajímavá nejen díky používaným zeleným kladívkům, ale i díky dvojitě kříženému basovému potahu (viz Příloha 2), jenž si může až do dnešních dob zachovat silný zvuk. Do dnešních dob se dochovalo jen velmi málo klavírů tohoto výrobce.⁴⁰

Výroba klávesnic v Jiříkově

Firma Stamnitz, která v Jiříkově vyráběla od roku 1932 klávesnice, byla založena v roce 1894 v Lehnici. Již od svých počátků byla velmi úspěšná a do roku 1923 vyrobila 50 000 klaviatur. Od roku 1896 dodávala klaviatury firmám Petrof, Rösler, Hansmann a Scholze. Zakladatel firmy Hermann Stamnitz měl dva syny, Fritze a Hanse. Fritz Stamnitz v roce 1932 přesídlil do Jiříkova a otevřel zde pobočný závod. Od roku 1932 do roku 1945 se zde vyrábělo ročně asi 1400 klávesnic, které odebíraly nejen nej přednější české firmy na výrobu klavírů, ale rovněž např. krnovští varhanáři. Klávesnice se též vyvážely do Rakouska, Švédska, Švýcarska a Maďarska. Po druhé světové válce byla výroba klávesnic obnovena, ale trvala pouze tři roky. V roce 1948 Fritz Stamnitz přesídlil do města Görlitz, kde jeho syn, který se v jiříkovském podniku vyučil, od roku 1949 pokračoval v rodinné tradici výroby klávesnic.⁴¹

2.1.5. Varnsdorf

Ve Varnsdorfu sídlila významná firma Scholze und Söhne, Pianofortefabrik, Warnsdorf. Výrobci Scholze se věnují důkladněji v druhé části své práce.

2.1.6. Česká Lípa

V České Lípě měla sídlo firma Gustav Rösler, Pianoforte-Fabrik. Rovněž firmě Rösler věnují značný prostor v další části své práce.

⁴⁰ „Protze Josef“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 31. 3. 2022].

Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/protze-josef/>

⁴¹ Vojtěch Seykora. *Klavírnícká tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

2.1.7. Další výrobci v severních Čechách

V Ústí nad Labem působil závod Gustava A. Alberta v Pražské ulici 777. Výroba byla zahájena v roce 1868. Továrna zaměstnávala okolo 30 dělníků. V roce 1912 se přestěhoval na Klíši (dnes část Ústí nad Labem). Klavíry nesly označení Albert E. A. & CO. Název se ovšem používal v různých podobách. Výroba zanikla v roce 1929. Nástroje této značky nalezneme po celé Evropě, ačkoli jsou vzhledem ke svému stáří často v žalostném stavu. Množství vyrobených nástrojů oproti ostatním fabrikám není příliš vysoké. Poslední známé opusové číslo k roku 1918 hovoří o 6500 vyrobených kusech.⁴²

V Teplicích se vyráběly nástroje pod značkou Thiel & Tschiedel, později Thiel & Sohn. Celý název zněl „Thiel & Sohn, Klavier-Erzeuger, Fabrik von Pianos, elektr. Pianos und Harmoniums“.⁴³ Firma vyráběla své nástroje v licenci v Berlíně a Londýně, což někdy vede k mylnému zařazení této firmy mezi německé, resp. anglické výrobce klavírů. Původně se jednalo o varhanářskou dílnu. Ta se v roce 1897 změnila na první teplickou fabriku na výrobu klavírů. Nástroje se zde vyráběly až do roku 1929. Celkový počet vyrobených klavírů byl malý, šlo o produkci v cca desítkách kusech ročně.⁴⁴

V Terezíně poblíž Litoměřic vyráběly klavíry tři generace rodu Žaludů. Dílnu zde založil František Žalud (1841–1904) a později ji převzal jeho syn Pavel Žalud (1864–1931). Nástroje měly velmi dobrou pověst. Syn Pavla Žaluda František vedl dílnu až do roku 1938, kdy pravděpodobně výroba zanikla.⁴⁵

⁴² „Albert“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 31. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/albert/>

⁴³ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984. Autoři citují: *Musique Adresses Universal*. 1930. *Annuaire International du Commerce de Musique*.

⁴⁴ „Thiel & Tschiedel (sohn)“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 1. 4. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/thiel-tschiedel-sohn/>

⁴⁵ Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

2.2. Oblast Královéhradecka

2.2.1. Hradec Králové

Hradec Králové je město, které je s klavírnickým řemeslem neodmyslitelně spjato. V Hradci Králové sídlí firma Petrof a vyrábí zde klavíry dodnes. Firmě Petrof bude věnována samostatná kapitola v třetí části práce, nyní se zaměřím na ostatní královéhradecké výrobce.

Drobní královéhradečtí výrobci

Alois Hugo Lhota

Ve druhé polovině 19. století byla významnou královéhradeckou firmou vyrábějící klavíry manufaktura Aloise Huga Lhoty. V roce 1885 zaměstnávala 25 dělníků a její výrobky díky svému kvalitnímu řemeslnému zpracování konkurovaly výrobě firmy Petrof. Kromě klavírů Lhota vyráběl též harmonia a varhany. Na Moravě tuto společnost zastupovala v letech 1892 – 1904 firma Josef Lídí v Brně. 3. 1. 1901 A. H. Lhota zemřel a v roce 1902 jeho závod utrpěl požárem. Na konci roku 1904 firma zcela zanikla. Její majetek převzala společnost Antonína Petrofa. Některé ze Lhotových nástrojů opatřil Petrof vlastní značkou a prodával jako své nástroje.⁴⁶

Josef Kašpar

Firma Josefa Kašpara vyráběla klavíry v Hradci Králové – Malšovicích v ulici Na Hrázce od roku 1910 do roku 1950. Jednalo se o nástroje nižší kvality, čemuž odpovídala i cena, která byla nižší než u nástrojů Petrofových. Je znám ovšem i technicky velmi vydařený model koncertního pianina, kde se basové struny křížily dvakrát (podobně jako u nástroje Josefa Protze). Ve druhé polovině třicátých let Kašpar vyráběl též pianina pod značkou Znělka. Tyto nástroje byly svým vzhledem velmi moderní, přičemž výška byla pouhých 108 cm. Kvalita těchto pianin je ovšem nízká, a tak se stává, že dnes jsou již nenaladitelná.⁴⁷

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž.

Další drobní výrobci

V Hradci Králové dále stavěli klavíry J. Bárta, J. Beran a J. Toužil.⁴⁸ Deset klavírů rovněž v Hradci Králové – Kuklenách vyrobil Josef Petrof, bratr Antonína Petrofa, zakladatele firmy Petrof. Jeden z těchto nástrojů je v majetku Muzea firmy Petrof v Hradci Králové.

2.2.2. Třebechovice pod Orebem

V Třebechovicích pod Orebem se zabýval výrobou varhan, pianin, harmonií a orchestrionů Josef Vanický (nar. 17. 2. 1854 v Jeníkovcích). Po vyučení ve Vídni vyráběl v Třebechovicích od roku 1877 harmonia a varhany, od r. 1885 i orchestriony a točivá pianina. Po častých přístavbách a stěhování dílen se rozhodl postavit továrnu. Od roku 1900 již vyráběl v nových prostorách a zaměstnával přibližně 50 zaměstnanců a učňů truhlářských a varhanářských. Ovšem již v roce 1901 upadla firma do konkurzu a v polovině roku 1904 požádal Vanický o vymazání z obchodního rejstříku. Dále pracoval jako varhanář a ředitel kůru v Třebechovicích. Zbýlý materiál a rozpracované výrobky odkoupil Antonín Petrof. V bývalé továrně se nyní nachází policejní škola.⁴⁹

2.2.3. Jaroměř

V Jaroměři vyráběl od třicátých let 20. století klavíry Karel Marha. Nejprve stavěl pouze pianina, od roku 1935 i křídla. Většina nástrojů nesla značku Karel Marha, popř. Bratři Marhové. Svoji živnost založil Karel Marha v roce 1923 nejprve v Rasoškách,⁵⁰ do Jaroměře na Pražské předměstí se přestěhoval v roce 1928. Po krátkém rozkvětu ovšem přišla hospodářská krize a výroba stagnovala. V této době vstoupil do firmy bratr zakladatele Karla František, který měl na starost odbyt nástrojů a zásobování. Ten bohužel tragicky zahynul v roce 1933. Během druhé světové války výroba opět poklesla. V roce 1948 opět výroba dosáhla předválečné úrovně. V roce 1950 byla firma začleněna do Továren na piana v Hradci Králové a v jejich

⁴⁸ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁴⁹ Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

⁵⁰ Tamtéž.

prostorách se vyráběla pianina Petrof F135 a koncertní křídla Rösler.⁵¹ V roce 1958 zanikla výroba klavírů v Jaroměři zcela.

2.2.4. Jičín

V Jičíně stavěla klavíry firma Rous. Zakladatel společnosti František Rous se narodil v roce 1880 v osadě Zaječiny u Kunvaldu, okr. Ústí nad Orlicí. Ve svých čtrnácti letech odešel ke své nejstarší sestře do Jablonce nad Nisou, kde se v roce 1898 vyučil truhlářem. Do roku 1903 sbíral zkušenosti v dílně turnovského výrobce klavírů Ducháčka, aby se o několik let později osamostatnil. V roce 1907 založil v Jičíně firmu František Rous, přičemž výroba byla rozmístěna hned do několika dílen v Jičíně.⁵² 1. světová válka ovšem výrobu přerušila, neboť Rous musel narukovat. Do Jičína se v roce 1920 vrátil jako ruský legionář, přičemž v jeho dílně mezitím vznikla marmeládovna. Rouse to však neodradilo a spolu s pouhým jedním dělníkem začal vyrábět a budovat značku zcela od začátku. V této době provozoval dílnu nejprve v Šafaříkově ulici, později v Havlíčkově ulici, čp. 176. Dílna bohužel roku 1928 utrpěla rozsáhlým požárem. Ani to ovšem Rouse nezlomilo a spolu se svou ženou zakoupil pozemek U Kamene při cestě na Robousy, kde postavili dvoupatrovou továrnu s garážemi a sklady a tři dvojdomky pro dělníky. Ve 30. letech v Rousově továrně pracovalo 80 zaměstnanců.⁵³ Po konstrukční stránce byly Rousovy nástroje na vysoké úrovni. Používal ve velké míře německé mechaniky Renner a dřevo si sám jezdil vybírat na Podkarpatskou Rus. Továrna produkovala především pianina, ale zabývala se i výrobou kratších křídel, které byly obzvláště zdařilé. Nástroje se vyvážely například do Jugoslávie, Holandska i do zámoří. Rous si vytvořil obchodní síť po celém tehdejší Československu. Výroba v Jičíně ustala roku 1960.⁵⁴ V tomto roce byl František Rous odsouzen pro údajné hospodářské delikty ke ztrátě majetku a osmi měsícům vězení v Leopoldově. Zemřel v úctyhodných 92 letech v roce 1972. Za dobu své existence vyrobila firma Rous zhruba 13 000 nástrojů.⁵⁵

⁵¹ Seykora, Vojtěch. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

⁵² Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

⁵³ Hana Macháčková. „František Rous. Světoznámý výrobce pian a pianin z Jičína“. *Hurá, muzeum!* Časopis Regionálního muzea a galerie v Jičíně. 2017, č. 2, s. 5.

⁵⁴ Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

⁵⁵ Hana Macháčková. „František Rous. Světoznámý výrobce pian a pianin z Jičína“. *Hurá, muzeum!* Časopis Regionálního muzea a galerie v Jičíně. 2017, č. 2, s. 5.

2.2.5. Trutnov

V Trutnově působila mezi lety 1892 a 1941⁵⁶ firma Wenzel Lorenz, Klavierfabrik, která původně vyráběla hudební automatické skříně, později též pianina. Po smrti W. Lorenze změnila firma svůj název na Gebrüder Pohl, Lorenz Neffen. Lorenzovi synovci konstruovali po nějakou dobu pianina u tamější firmy František Jebavý, která dodávala hrací automaty.⁵⁷ Nástroje W. Lorenze jsou zajímavé svým kratším rozsahem klaviatury, který činí pouhých 73 kláves⁵⁸ (Viz Příloha 3)

2.2.6. Litomyšl

V Litomyšli vyráběly v 19. století klavíry tři generace rodu Kallesů. Nejstarší Štěpán Kalles zde založil dílnu v roce 1826. Jeho syn Josef Kalles vyrobil klavír, na který měl podle archivních dokladů hrát Bedřich Smetana u hraběnky Valdštejnové. Syn Josefa Bedřich Kalles vyráběl klavíry a harmonia a zemřel roku 1903.⁵⁹

V Litomyšli dále vyráběl klavíry Antonín Kotínský.⁶⁰

2.3. Ostatní oblasti Čech

2.3.1. Zákolany

Výrobu klavírů a pianin zavedli v roce 1905 v Zákolanech tři vídeňští Češi Kopecký, Hnátek a Kašpar, přičemž třetí jmenovaný měl později vlastní výrobu v Hradci Králové – Malšovicích.⁶¹ Zpočátku neměli k dispozici žádné strojní vybavení a spíše než stavbou nových nástrojů se zabývali opravou starých. K rozšíření výroby neměli dostatek finančních prostředků. To se změnilo v roce 1911, kdy jim místní zámožný mlynář Václav Duda nabídl finanční pomoc a v roce 1911 s nimi vytvořil firmu „Kopecký a spol. s r. o.“. Vedle stavby pian se firma zabývala též výrobou nábytku a jiných předmětů ze dřeva. Vzhledem ke zvyšující se poptávce po hudebních

⁵⁶ „Lorenz“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 15. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/lorenz/>

⁵⁷ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁵⁸ „Lorenz“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 15. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/lorenz/>

⁵⁹ Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

⁶⁰ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁶¹ Vojtěch Seykora. *Klavírnícká tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

nástrojích musel být už po dvou letech ostatní sortiment zúžen. Hlavní finančník Duda brzy odkoupil podíly společníků a stal se majitelem firmy, která nesla od roku 1913 nové pojmenování Továrna na pianina a piana Dalibor, spol. s r. o. v Zákolanech.⁶² První výrobky společnosti nesly značku Kopecký a spol., po přejmenování firmy v roce 1913 byly všechny nástroje označeny názvem Dalibor.

Zařízení pro výrobu klavírů bylo odkoupeno ze zrušené pražské továrny na klavíry a pianina Em. Š. Petr & Novák (viz kap. 2.3.4). Firma vyráběla pianina o výšce 135 a 142 cm, křídla měla délku 175 a 220 cm.

V roce 1914 byla výroba kvůli 1. světové válce značně omezena. Po skončení 1. světové války se výroba klavírů a pianin rozvíjela velmi pomalu. Později se přece jen stabilizovala a vyráběla se opět pianina a klavíry. Pak nastal hospodářský růst, stav pracovníků se zvýšil na 65 a v roce 1925 stoupla výroba na 300 pianin a 30 klavírů ročně. V roce 1934 se již konstruovalo 360 pianin ročně včetně výroby skříní a klávesnic.⁶³

V roce 1925 byla otevřena reprezentační prodejna a sklad v Praze v Křemencově ulici, č. p. 8, což dokazovalo vysoký zájem o klavíry Dalibor i dobrou finanční situaci podniku. Jmění společnosti krátce po založení v roce 1911 bylo stanoveno na 100 000 korun, v roce 1917 na 50 000 korun, už následující rok stoupla na 150 000 korun (rakouské měny), v roce 1927 na 300 000 korun a o rok později na půl milionu. V roce 1941 činilo už dokonce jeden milion korun.⁶⁴

Zhruba v roce 1936 došlo v důsledku dopadů hospodářské krize k omezení výroby tak, že se pracovalo pouze 14 dní v měsíci. Opětovný rozmach začal roku 1938. V roce 1939 byla vytvořena akciová společnost Dalibor, ovšem kvůli počátku 2. světové války došlo opět k poklesu výroby nástrojů. V závodě se vyráběly muniční bedny pro německou brannou moc a nábytek pro Škodovy závody. V letech 1939 – 1945 se ale navzdory těmto omezením vyváželo do Řecka.

⁶² Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁶³ Vojtěch Seykora. *Klavírní tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

⁶⁴ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

Po skončení druhé světové války se v závodě prováděly opravy nástrojů, které byly poničeny válkou a vyráběl se též nábytek, především psací stoly. Nové nástroje se stavěly v omezeném množství. Mechaniky a klávesnice dodávala firma Schwander. Ke znárodnění došlo v roce 1948 a závod byl začleněn do Továren na piana.⁶⁵

2.3.2. Velim

Ve Velimi měla hlavní působiště firma Brož. Josef Brož založil svůj závod v roce 1872 v Praze na Vinohradech, kde spolu se dvěma uční vyráběl nejprve klávesnice a opravoval klavíry. Jednalo se o vůbec první výrobu klávesnic v Praze. Další sídlo závodu bylo v Praze II, kde měl Brož dílnu ve Spálené ulici. Zde působil nejprve v nájmu. V roce 1916 Josef Brož zemřel a jeho dědicové dům zakoupili a začali ve Spálené ulici vyrábět pianina.⁶⁶

V této době firmu řídili zakladatelovi synové Josef, Karel a František spolu s matkou Františkou Brožovou. Prostory dílny ovšem byly nedostačující, a tak se majitelé rozhodli roku 1921 zakoupit objekt ve Velimi, ve kterém se dříve vyráběly marmelády a cukrovinky.

V následujícím roce zde byla zahájena výroba klavírů; závod tehdy zaměstnával 22 dělníků. Zástupcem velimského závodu se stal Karel Brož, přičemž Josef vedl i nadále pražskou pobočku a František vlastnil v Praze dílnu na opravu nástrojů. Hlavní vedoucí firmy byla i nadále Františka Brožová, vdova po zakladateli Josefu Brožovi. Roku 1924 došlo k přístavbě velimského objektu. Součástí továrny byly i byty pro dělníky, kteří sem přišli za prací nejčastěji z Vídně. Část dílny byla přestavěna na obytný dům pro majitele a jeho rodinu.⁶⁷

Firma Josef Brož byla hlavním podílníkem německé společnosti Foerster Leipzig a po zastavení výroby nástrojů v Lipsku se ve fabrice Brož vyráběla i pianina značky Foerster Leipzig. (Neměla nic společného s firmou August Foerster, Jiříkov.)⁶⁸

⁶⁵ Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁶⁸ Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

Kolem roku 1925 zaměstnával závod již okolo 60 dělníků. V tomto období Brož vyráběl tři typy křídel a osm typů pianin, několik typů fonol a elektropian. Dřevo bylo nakupováno v kulatině a v továrně z něj byly vyráběny potřebné polotovary. Mechaniky byly dováženy z Německa a Francie. Zajímavostí je, že firma Brož vlastnila svoji rámovou pilu. Mnoho nástrojů Brož prodával na Slovensko.⁶⁹ Firma se snažila jít s dobou a stavět velmi moderní modely zejména po stránce estetické. Důkazem může být Brožovo pianino, tzv. vajíčko⁷⁰ (viz Příloha 4).

V dubnu 1927 se majitelka společnosti Františka Brožová vzdala řízení závodu ve prospěch svého syna Josefa. Roku 1928 došlo k další přístavbě továrny, přičemž v nových objektech byly umístěny sušárny dřeva, výroba klávesnic, sklad materiálů, kanceláře a garáže. Po tomto rozšíření zaměstnávala firma Brož již 120 zaměstnanců.⁷¹

Od roku 1931 se závod potýkal s následky hospodářské krize a počet zaměstnanců poklesl na pouhých 50 lidí. V nejnáročnějším období se pracovalo pouze tři dny v týdnu. Po překonání krize se situace opět zlepšila, ovšem roku 1938 došlo podobně jako v jiných závodech k opětovnému poklesu výroby v důsledku mobilizace. V období okupace se v továrně vyráběly bedny na máslo, na balení konzerv, později bedničky na granáty. Roku 1944 byla část objektu zabrána německými úřady a vyráběly se zde součástky pro letadla. Po roce 1945 se továrna vrátila k původním účelům a roku 1949 byla začleněna do Továren na piana.⁷²

2.3.3. Jihlava

Jihlava se nachází na samotné hranici Čech a Moravy, ale vzhledem k důležitosti tohoto města v českém klavírnictví jsem se rozhodl historii výroby klavírů v Jihlavě do své práce zahrnout.

⁶⁹ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁷⁰ „Brož“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 31. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/broz/>

⁷¹ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁷² Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

V Jihlavě vyráběl klavíry na přelomu 18. a 19. století Josef Bělohlávek. Jednalo se spíše o drobné živnostenské podnikání. Hlavním jihlavským výrobcem klavírů byla akciová společnost Jihlavská továrna pian (Iglauer Klavierfabrik AG), která působila v Jihlavě od roku 1927.

Předtím vyráběl klavíry v Jihlavě Josef Breitner od roku 1924. Za tímto účelem zde zakoupil nemovitost na místě starého vyhořelého mlýna na Brtnickém předměstí. V roce 1927 koupila tento objekt vídeňská firma na výrobu klavírů Hoffman a Czerny, přičemž hlavním akcionářem zůstal Josef Breitner.⁷³ Od roku 1927 až do znárodnění nesou v Jihlavě vyrobené nástroje jméno tohoto rakouského výrobce.

Jednalo se o rakousko-německou firmu, správní rada byla tvořená rakouskými podnikateli a příslušníky německé jihlavské buržoazie. Ve dvacátých letech firma zaměstnávala asi 50 dělníků a obchodovala nejen s klavíry. Ty se vyráběly především v zimním období, v létě se obchodovalo s cihlami, probíhaly směnné obchody. Od roku 1930 došlo postupně k rozšíření závodu o sušárny, elektrický výtah, lakovny s elektromotorovým postřikem i vodní turbíny o výkonu 59HP. Od roku 1934 pak vedl firmu syn Josefa Breitnera Gustav.⁷⁴

Před druhou světovou válkou se vyrábělo ročně asi 600 pianin různých druhů a klavíry. V továrně pracovalo zhruba 50 dělníků. V roce 1939 uprchli dva členové správní rady (rakouští židé) před rasovými zákony do Paraguaye. Jejich místa byla obsazena jinými rakouskými finančníky, kteří do jihlavského podniku dosadili svého prokuristu.⁷⁵ V důsledku toho jihlavská pobočka firmy Hofmann a Czerny dodávala nástroje výhradně do Československa, do zahraničí se vyvážely nástroje vyráběné ve Vídni.⁷⁶

Za druhé světové války byla výroba klavírů zcela zastavena a vyráběl se zejména nábytek pro školky, jesle a kasárny, později pouze bedny na munici apod. V době války se počet zaměstnanců zvýšil na 160.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁷⁵ Vojtěch Seykora. *Klavírnícká tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

⁷⁶ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

V květnu roku 1945 uprchl vedoucí závodu Gustav Breitner a prokurista Rada do Rakouska a do továrny, kde se nepracovalo, se nastěhovali sovětsí vojáci, kteří zde setrvali až do podzimních měsíců tohoto roku. 4. června 1945 byla opět zahájena výroba pod prozatímním vedením technického pracovníka závodu Karla Musila. V továrně pracovalo 20 dělníků. Do Továren na piana byl závod začleněn v roce 1949.⁷⁷

2.3.4. Střední Čechy (kromě Zákolan a Velimi)

Podobně jako v ostatních oblastech Čech působilo na přelomu 18. a 19. století i v Praze a okolí mnoho drobných výrobců klavírů. Tyto manufaktury se povětšinou zabývaly zejména opravou nástrojů starých, ale v menší míře zde vznikaly i nástroje nové. Praha měla jako hlavní město Čech skvělé podmínky pro rozkvět klavírnického řemesla, což dokazuje hned několik výrobců první poloviny 19. století, o kterých jsem se zmiňoval v první kapitole své práce. Tímto obdobím se tedy již nyní nezabývám a v rámci této oblasti zmíním pouze ty výrobce z přelomu 19. a 20. století, o kterých se mi podařilo nalézt více informací, než pouze fakt, že existovali. V kompletním výčtu pražských výrobců klavírů odkazují na knihu *Piana a pianina* Josefa Pracha a Vladimíra Bonharda⁷⁸. Rovněž se nezabývám pražskou výrobou klavírů firmy Brož, neboť je zpracována v rámci předešlého textu.

Karel Stárek

Stárek začal v Praze vyrábět nástroje roku 1887, ale nejprve se zaměřoval především na výrobu harmonií a opravy klávesových nástrojů. Souběžně ale pod značkou Stárek nebo také Triumf stavěl různé typy pianin. V roce 1900 na jubilejní výstavě hudebních nástrojů v Paříži získala firma zlatou medaili. Toto ocenění umožnilo růst společnosti, která se tak stala největším pražským závodem na výrobu křídel a pianin. Roku 1929 značka zanikla.⁷⁹

⁷⁷ Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

⁷⁸ Vladimír Bonhard – Josef Prach. *Piana a pianina*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1958. s. 42.

⁷⁹ „Stárek Karel (Triumf)“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 14. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/starek-karel-triumf/>

Alois Novák

Manufaktura působila v Praze na přelomu 19. a 20. století. Fungovala především jako klavírnická dílna, ve které ale také vznikaly stejnojmenné klavíry. Kvalita těchto nástrojů nebyla vysoká. Jednalo se především o nástroje s polopancéřovou konstrukcí, vyráběla se zejména pianina.⁸⁰

Jan Knap

Knapova manufaktura produkovala pianina i křídla v Praze zhruba mezi lety 1860 a 1908.⁸¹ Dílna byla umístěna na Dlouhé třídě, Praha 1.

František Hummel

Firma založená před rokem 1886 sídlila v Kanálské ulici v domě barona Zdekaura a pyšnila se názvem Nejprvnější továrna na harmonia, varhany a pianina v Praze.⁸²

Em. Š. Petr & Novák

Společnost vyráběla klavíry v Praze na přelomu 19. a 20. století. Dle reklamního prospektu firmy se jednalo o první pražskou továrnu na piana. (Viz Příloha 5) Firma proslula hlavně výrobou varhan, například v chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Továrna byla moderně vybavená, dokonce byl zaveden elektrický proud. Byly vyráběny nástroje s vídeňskou i anglickou mechanikou. Firma umožňovala výrobu nástroje na přání dle předloženého výkresu.⁸³

Ludvík Schejbal

Schejbal vyráběl klavíry v obci Koleč u Slaného v první polovině dvacátého století (přesná data začátku a konce výroby nejsou známa). Svoji dílnu měl v domě s číslem popisným 67. Nástroje byly nevalné kvality, konstrukční zvláštností jeho pianin byly úzké baraše (dřevěný konstrukční rám uložený za količnícem). (Viz Příloha 6) Kvůli tomu byla Schejbalova pianina o 5 až 10 centimetrů užší než konkurenční nástroje, což mohlo být pro zákazníky vzhledem k úspoře prostoru přitažlivé. Bohužel se často

⁸⁰ „Novák Alois“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/alois-novak/>

⁸¹ „Knap J.“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/j-knap/>

⁸² Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

⁸³ Tamtéž.

kvůli nedostatku materiálu kličník začne časem prohýbat a ladění se stává nestabilním. Jeho nástroje se do dnešních dob prakticky nedochovaly.⁸⁴

Jan Šticha

Šticha vyráběl klavíry mezi lety 1892 a 1920 v Mnichovicích u Prahy. Zabýval se rovněž stavbou elektrických pian. Ze zachovaného reklamního materiálu lze vyčíst, že se v Mnichovicích vyrábělo například koncertní třípedálové pianino „Lumír“, na které společnost poskytovala pětiletou záruku. Firma se rovněž pyšnila zlatou medailí na jakési jubilejní výstavě v Praze.⁸⁵

Jiříkovský (Kutná Hora)

V Kutné Hoře se věnoval v polovině devatenáctého století výrobě nástrojů Jiříkovský (křestní jméno odborná literatura neuvádí). S pražským výrobcem nástrojů Jiříkovským s největší pravděpodobností nebyl v příbuznosti. V roce 1857 ve své dílně zaměstnával Václava Mölzera, což byl zakladatel rodinné vyhlášené varhanářské dílny v Kutné Hoře.⁸⁶

2.3.5. Západní Čechy

Oblast západních Čech není výrobou klavírů příliš proslavená, působily zde spíše drobné manufaktury ve větších městech.

V Plzni se výrobou klavírů zabýval Antonín Zeman ve Františkánské ulici č. p. 118/3. Výrobu zahájil okolo roku 1914 a ukončil ji mezi lety 1925 – 1929. Zajímavostí je, že ve svých nástrojích používal mechaniku Renner. Svým zpracováním se jedná o poměrně kvalitní nástroje.⁸⁷ Dále vyráběl v Plzni ve Zbrojnické ulici (č. p. 113/7) nástroje František Hájek zhruba od roku 1905. Mezi další drobné plzeňské výrobce klavírů můžeme zařadit Josefa Baldu a Josefa Kučeru.⁸⁸

⁸⁴ „Schejbal L.“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/schejbal-l/>

⁸⁵ „Šticha J.“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/sticha-j/>

⁸⁶ Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

⁸⁷ „Zeman Antonín“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 12. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/zeman-antonin/>

⁸⁸ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

V Žatci před rokem 1850 konstruoval klavíry Kristian Krautwald.⁸⁹ V roce 1892 započal s výrobou klavírů v Žatci Leonard Sieber. Sídlo jeho dílny bylo na Tscheraditzerstrasse 1014. Nástroje zde byly vyráběny až do roku 1945, ovšem v době války byla i zde zavedena vojenská výroba. V roce 1945 se stal národním správcem této firmy místní klavírník Bohumil Janouš (uváděl se též jako Janouch), který zde začal s výrobou velmi nízkých pianin vlastní konstrukce a pod svou značkou.⁹⁰ (viz Příloha 7)

Oblast Karlových Varů není na výrobu klavírů příliš bohatá. V samotných Karlových Varech existuje informace pouze o drobných výrobcích – Josefu Tellerovi a Haberzettlovi.⁹¹ V Horní Blatné (u Karlových Varů) vyráběl klavíry Franz Schott do roku 1940, kdy zemřel.⁹²

2.3.6. Jižní Čechy

Podobně jako v západních Čechách neexistuje ani na jihu Čech žádná firma na výrobu klavírů, která by měla mezinárodní renomé. Opět se jedná spíše o drobné výrobce, kteří stavěli klavíry ve vlastních malých dílnách sami nebo jen s několika málo dělníky.

V Českých Budějovicích vyráběla klavíry a harmonia Jana Frauerová.⁹³ Dále zde působilo několik klavírníků, o kterých nevíme, zdali se zabývali výrobou nových nástrojů, nebo pouze opravovali staré. V Písku stavěl klavíry Jan Huml, který své nástroje vystavil na krajinské výstavě v roce 1912.⁹⁴

⁸⁹ Vladimír Bonhard – Josef Prach. *Piana a pianina*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1958.

⁹⁰ Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

⁹¹ Vladimír Bonhard – Josef Prach. *Piana a pianina*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1958.

⁹² Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

⁹³ Tamtéž, autoři citují: *Musique Adresses Universal*. 1930. *Annuaire International du Commerce de Musique*.

⁹⁴ Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

3. Nejvýznamnější firmy

3.1. Petrof

Historie firmy do roku 1945

Zakladatel firmy Antonín Petrof se narodil roku 1839 v Hradci Králové a u svého otce se vyučil truhlářskému řemeslu. Následně odchází do Vídně, kde se u svého strýce Jana Heitzmanna, tamějšího výrobce klavírů, učí klavírnickému řemeslu. Následně absolvoval praxi u proslulých vídeňských firem Schweighofer a Ehrbar, kde získal zkušenosti především v ladění nástrojů. Posléze si z ušetřených peněz koupil nejdůležitější klavírnické nářadí a vrátil se domů.

V roce 1864 začíná v truhlářské dílně svého otce v Rokitanského ulici, č. p. 61 v Hradci Králové se stavbou prvního klavíru. Jednalo se o koncertní křídlo. Pomáhali mu jeho otec, 3 dělníci a učeň. V následujících dvou letech se už v truhlářské dílně vyrábějí pouze klavíry. Výrobu nástrojů přerušila pouze prusko-rakouská válka na Chlumu poblíž Hradce Králové, na jejímž konci otec Antonína Petrofa umírá na cholera. Po skončení konfliktu začíná Antonín Petrof opět vyrábět klavíry.

Po deseti letech byly prostory dílny již nedostačující, a tak se Antonín Petrof v roce 1874 přestěhoval na Nový Hradec Králové, kde začal rovněž vyrábět harmonia. Zaměstnání zde zprvu našlo asi šest dělníků. V roce 1876 zde byl postaven parní stroj, což byla v té době skutečná novinka, a tak není divu, že se ve firemní literatuře z období Rakouska-Uherska setkáváme s označením „první parostrojní továrna“. V roce 1878 začala firma spolupracovat se slévárnou ve Skuhrově nad Bělou, která dodávala litinové rámy.

V roce 1880 otevírá Petrof pobočný závod v Temešváru (dnešní Rumunsko). Tam se nástroje vyráběly až do konce první světové války, kdy byl tento závod zlikvidován.

V roce 1881 se v továrně začaly vyrábět klávesnice a v roce 1883 celé mechaniky. V témže roce začíná Antonín Petrof vyrábět pianina. Koncem 80. let byla postavena vlastní pila a v roce 1890 došlo ke stavbě třípatrové budovy. Firma vlastnila rovněž sklad ve Vídni, který po skončení první světové války koupila firma Ehrbar, která jej brzy zlikvidovala.

První zahraniční odběratelé Petrofových nástrojů byli v Sasku. Antonín Petrof podnikal četné cesty do zahraničí, a tak není divu, že se jeho klavíry brzy prodávaly do Anglie, Francie či Ruska. Roku 1899 se Petrof stává dvorním továrníkem pian pro rakousko-uherský dvůr. V roce 1908 byla firma přeměněna na veřejnou obchodní společnost a roku 1909 v továrně pracovalo 255 zaměstnanců.

10. 9. 1904 byl vyroben klavír s opusovým číslem 14 000. Dvojnásobného opusového čísla (28 000) bylo dosaženo 20. 9. 1913. Znamená to, že za devět let vyrobila firma stejné množství nástrojů jako v přechozím období, které ovšem trvalo čtyřicet let. To je důkaz ohromného nárůstu výroby na počátku 20. století.

V roce 1908 se též firma přetvořila na veřejnou obchodní společnost se jménem Antonín Petrof – továrna na piana. V tomto období začíná Antonín Petrof připravovat na převzetí továrny své tři syny – Jana, Antonína a Vladimíra. Všichni synové museli začínat od nejobyčejnějších funkcí v továrně, jak popisuje Antonín Petrof ml. Jeho svědectví nám rovněž poskytuje cenné informace o tehdejších poměrech v továrně.

„Začal jsem jako každý uředník zametáním a úklidem pracoviště, snášením výrobního materiálu, snášením přesnídávek, svačín. V prvním roce jsem prodělával sušení a přirezávání dřeva, truhlářské práce související se stavbou klavírových a pianinových koster (barašů), výrobu skříní a jejich opravování a leštění, výrobu klavírových lyr, pedálů, pultů, noh, apod. Pracovní doba byla tehdy od 6:30 do 18:00 hodin s jednohodinovou přestávkou na oběd a s dvěma patnáctiminutovými přestávkami na přesnídávku a svačinu. V sobotu byla v 16 hodin výplata. Musel jsem však mít již před zahájením práce v dílně vytopeno a ohřátý kliš, aby se mohlo hned začít s klížením.“⁹⁵

Antonín Petrof ml. sbírá později zkušenosti v Londýně jako ladič. Rovněž jeho dva bratři působí v zahraničí. (Londýn, Petrohrad, Vídeň). V roce 1914 přebírá celou firmu a o rok později jeho otec, zakladatel značky, umírá. V roce 1915 odchází Antonín Petrof ml. se svým mladším bratrem Janem na frontu do 1. světové války a vedení firmy přejímá nejmladší z bratrů Vladimír, kterému v té době bylo pouhých 26 let.

⁹⁵ Svědectví Antonína Petrofa ml. uvádí ve svém rukopisu Vojtěch Seykora: Vojtěch Seykora. *Klavírní tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

V dobách 1. světové války byla výroba nástrojů omezena, počet zaměstnanců klesl na zhruba 120. Poté, co se z fronty oba starší bratři vrátili, stává se Jan hlavním ředitelem firmy, Antonín má na starosti obchodní odvětví a Vladimír technický úsek. Výroba nástrojů opět vzrůstá a přicházejí „zlatá léta“ firmy. Mezi lety 1921 – 1925 je vyrobeno přes 4000 nástrojů. Kromě Evropy se nástroje Petrof dovážejí nejen do Ameriky, Austrálie či Japonska, ale i do exotických destinací jako např. Tunisu, Turecka, Egypta nebo Indie. V roce 1928 se otevírá pobočný závod v Žilině na Slovensku, kde se mají vyrábět nástroje pro tuzemsko. V tomto roce rovněž firma Petrof zakládá společně s firmou Steinway pobočku v Londýně.

Na konci 20. let začíná ve firmě působit třetí generace rodiny Petrofových Dimitrij a Ivan (synové Jana Petrofa) a později Eduard (syn Antonína Petrofa ml.). I oni nejprve získávají zkušenosti v zahraničí, do vedení firmy přicházejí na začátku třicátých let.

Hospodářská krize, která zasáhla ve třicátých letech celý svět, se Petrofu nedotkla tolik, jako například firmy Scholze. Výroba klavírů zaznamenala v tomto období pouze drobný pokles, zásluhu na tom mělo neúnavné hledání nových odbytišť v celém světě.

Začátek 2. světové války představoval pro firmu velkou ránu, neboť výrobce přišel o celou řadu skladů v pohraničí země, které bylo zabráno nacistickým Německem. Přesto však v tomto období vzhledem k nasmlouvaným zakázkám výroba mírně stoupala a její rapidní pokles přišel až v roce 1941. V důsledku ministerského nařízení se v továrně začaly vyrábět bedničky na municí. I přesto se prodávalo zhruba 30 nástrojů ročně na zahraniční trhy; pro tuzemsko bylo možné dodávat klavíry pouze ilegálně. Mnoho zaměstnanců odešlo na fronty do zahraničí a firma se též potýkala s nedostatkem materiálu. Ke konci války firma prakticky bojovala o svoji existenci. Na začátku roku 1945 ve firmě pracovalo pouhých 95 zaměstnanců. Po skončení války byla vyhlášena čtrnáctidenní dovolená a 14. 5. 1945 byla výroba se 112 zaměstnanci opět zahájena. Postupně se vraceli další pracovníci, kteří bojovali na frontách, a tak počet zaměstnanců nadále narůstal.

Po roce 1945 vše nasvědčovalo tomu, že se firma opět vrátí na výsluní, na kterém se nacházela v předešlém období, bohužel přišel rok 1948 a s ním spojená změna

režimu. Rodina Petrofových byla z továrny vyhnána a 4. 6. 1948 byl založen národní podnik Továrny na piana a varhany se sídlem v Hradci Králové. Do tohoto podniku byli postupně začleněni všichni větší výrobci klavírů na našem území.

Pokud shrneme počet vyrobených nástrojů z období od začátku 1. světové války do konce 2. světové války, vychází nám úctyhodné číslo 32 200 nástrojů. Od začátku fungování firmy do roku 1915 firma zkonstruovala 30 500 nástrojů, tehdy se ovšem jednalo o 51 let trvající období. Proto je z těchto výpočtů patrné, jak skvěle se firmě v období První republiky dařilo.

Vyráběné modely firmy Petrof

V katalogích firmy Ant. Petrof se různé modely v různých slozích a provedeních opakují. Firma vyráběla především dále uvedené nástroje, přičemž jejich délky se často měnily.

Křídla: Model I, orchestrální klavír, délka 250, 265, 282 cm

Model II, koncertní (salonní) klavír, délka 225, 230 cm

Model III, salonní (kabinetní) klavír, délka 190, 203, 205 cm

Model IV, budoární klavír, délka 165, 167, 185 cm, kromě toho se vyskytuje i model IV/b Mignon o délce 172 cm

Model V, Mignon (koncertní klavír), délka 145, 147, 150, 160, (215) cm

Model VI, Bijou (salonní klavír), délka 140, (195) cm, kromě toho se vyskytuje i model VI Junior o délce 135 cm.

Model X, reformní Mignon, délka 175 cm

Model XI, koncertní klavír Mignon, délka 160, 230 cm

Křídla byla dodávána v různých slozích jako biedermeier, Ludvík XVI., chippendale, baroko, anglické baroko, rokoko, moderní, sheraton, Marie Terezie, florentinský apod.

Pianina byla vyráběna ve výškách od 140 do 160 cm opět v různých slozích. Populární byla koncertní či orchestrální pianina, která dodnes patří ke skvělým nástrojům a jsou to patrně nejlepší pianina, která kdy byla v tuzemsku vyráběna. Tyto nástroje mívaly čtvrtý pedál, který sloužil k obsluze dusítek basové části nástroje. Od roku 1936 firma vyráběla 116 cm vysoké pianino, čímž m.j. reagovala na snahy

konkurenční firmy Förster a na poptávku po nástrojích, které zabírají minimum prostoru. Zajímavým fenoménem bylo elektropneumatické pianino Fonola. Výrobě těchto nástrojů se firma věnovala mezi válkami. U těchto pianin nahrazoval klavíristu zvláštní mechanismus. Tyto nástroje byly určeny pro restaurační a podobná zařízení, do mechanismu se vhazovaly mince.

Firma Petrof rovněž vyráběla harmonia a jazýčkové varhany. Harmonia se stavěla v modelech I – VII, v sortimentu firmy se nacházelo též pedálové harmonium choralion, rozkládací harmonium a model Sonora. Jazýčkové varhany byly vyráběny ve dvou typech A a B.

Barevný klavír Petrof

Konstrukce tzv. barevného klavíru byla v historii firmy Petrof významnou událostí. Architektem tohoto nástroje byl Zdeněk Pešánek (1896–1925), český architekt a sochař. Barevný klavír byl zkonstruován roku 1928.

K jeho popisu využijí slova Ivony Bartošové: „Hrou na barevný klavír se před zraky diváků měnila hudba v barevné divadlo světelných tvarů promítaných na zeď. Objekt obsahoval barevné žárovky, které se rozsvěcely po stisknutí jednotlivých kláves. Jejich světlo procházelo skrz šablony s vyřezanými základními geometrickými tvary. Tímto objektem-nástrojem si Zdeněk Pešánek vydobyl jedno ze svých dvou světových prvenství. Barevný klavír se stal prvním světelně-kinetickým objektem na světě. (...) Barevné klavíry Zdeněk Pešánek zamýšlel vyrábět ve velkých sériích. Snil o tom, že se tento nástroj dostane do každé rodiny, ve které bude svou poslechovou i vizuální hrou zpříjemňovat poobědová nedělní odpoledne. V neposlední řadě doufal, že se stane standardním prostředkem neslyšících, kterým tak dokáže navodit rytmus a náladu přehrávané skladby. Barevný klavír bohužel, stejně jako většina Pešánkových děl a návrhů, zůstal v té době bez větší odezvy veřejnosti.“⁹⁶

Barevný klavír si oblíbil skladatel a klavírista Ervín Schulhoff (1894–1942). Celkem byly ve firmě postaveny tři Barevné klavíry. Bohužel se do dnešního dne ani jeden z těchto nástrojů nedochoval.

⁹⁶ Ivona Bartošová. „(Ne)doceněný Zdeněk Pešánek“. In: *Gask.cz* [online]. GASK, Kutná Hora. [cit. 16. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.gask.cz/cs/lektorske-centrum/sleduj-zdenka>

Klavír Neo-Bechstein

Nástroje Neo-Bechstein byly vyráběny firmou Petrof v německé licenci od roku 1932 a zkonstruovány byly celkem čtyři kusy. (Viz Příloha 8) Vynálezcem tohoto klavíru byl německý fyzikální chemik Prof. Walter Nernst. Princip nástroje spočíval v odstranění ozvučné desky. Její funkce byla nahrazena elektřinou, která umožňuje mnohem větší zesílení tónu. Další výhodou spočívala v libovolné délce nástroje, neboť díky elektrické reprodukci tónů mohl i nástroj o délce 140 cm bez problémů obsáhnout velké koncertní sály. Tón na těchto klavírech mohl být zesilován i po úderu, naopak silně udeřený tón může ihned přejít do slabé dynamiky. Záchvěvy tónu trvají asi třikrát déle než u běžných klavírů. Nástroj je o několik set kilogramů lehčí než akustický klavír právě kvůli absenci rezonanční desky. Klavír Neo-Bechstein dokáže vyluzovat tóny podobné varhanám či spinetu. Profesor Nernst propojil tento klavír s gramofonem a rádiem, což například umožňovalo hrát na klavír, zatímco gramofon přehrává desku. V gramofonu je umístěna patentovaná lampa Scrofobot, která reguluje soulad mezi gramofonovou deskou a zvukem klavíru. Jeden z nástrojů Neo-Bechstein je vystaven v Českém muzeu hudby v Praze, další se nachází v Technisches Museum Wien, roku 2007 byl zrestaurován a využívá se ke koncertním účelům.

Ocenění a patenty firmy Petrof

Do roku 1945 získala firma Petrof celkem 73 zlatých, stříbrných a bronzových medailí, čestných cen a uznání na výstavách tuzemských i světových. Celkové číslo je pravděpodobně ještě vyšší, některé zdroje uvádějí 94(!). Nejstarším oceněním je stříbrná medaile z Hradce Králové – Kuklen z roku 1874. Nejvýznamnějšími oceněními jsou zlatá cena krále Jiřího (1906), Grand Prix z belgického Gentu (1921), Gran Premio z Barcelony (1929), Zlatá medaile z Noviho Sadu (1931), Grand Prix z Bruselu (1935) a Grand Prix udělená v Paříži (1937). Poslední uvedené ocenění bylo patrně nejvýznamnějším úspěchem firmy. Ohlasy z této výstavy shrnuje následující odstavec z časopisu Pestrý týden:

„Zahraniční tisk, zvláště německý, píše o našem průmyslu na výstavě v superlativech. Nemáme pomíjeti tento fakt bez přemýšlení, protože Němci mají málokdy v úmyslu nás pochváliti. Nyní píší, že Československo na výstavě v Paříži se svými průmyslovými ukázkami vyrovná výstavě německé. Ve skutečnosti však každý návštěvník pozná, že zvláště výstavou těžkého průmyslu jsme v Paříži první.

...Jsme národem velkých hudebníků a vyspělé výroby hudebních nástrojů. To dokazujeme výstavou hudebních nástrojů.“⁹⁷

Co se týče patentů firmy Petrof, seznam není příliš početný. Patentován je tzv. horizontální litinový lavečník, který vyztužuje celou konstrukci a tvoří zároveň nosnou plochu pro namontování klávesnicového rámu. Tím se předchází kroucení klávesnice při změnách teploty. Dále je patentovaná repetiční mechanika s abstrakty a upevnění mechaniky, která je montována přímo na litinovém rámu nejméně třemi železnými konsolami. Patentovaná byla též překlopná lampa pro pianino.

V této kapitole jsem v případě nepřímých citací vycházel, pokud nebylo uvedeno jinak, ze zdrojů uvedených pod čarou.⁹⁸

3.2. Scholze

Zakladatelem podniku byl František Scholze starší (narozen roku 1853), který pocházel ze Žibřidic na Liberecku. Původně se vyučil v Oybinu v Horní Lužici ve stavbě mlýnů. Po vyučení se vrátil domů a zabýval se výrobou zemědělských strojů. Vrozená náklonnost k přemýšlivé práci a hudební talent jej brzo přivedly ke klavírnictví. První zkušenost s tímto řemeslem učinil, když jednomu ze svých sousedů bez jakéhokoli předchozího vzdělání v tomto oboru zkrátil dlouhé křídlo. Pokus byl úspěšný, a tak začal František Scholze zcela autodidakticky stavět křídla a pianina. Později si uvědomil, že si v narůstající konkurenci se samouctvím nevystačí, a proto se odjel v klavírnictví zdokonalovat do Německa. Bohužel neexistuje dostatek pramenů k tomu, abychom určili, do které etapy tohoto vývoje spadá rok 1876, který firma Scholze vždy uváděla jako počátek podniku. I o dalších letech působení Františka Scholze jsme informováni značně útržkovitě. Víme pouze, že se roku 1891 přestěhoval do Varnsdorfu, kde postavil továrnu na křídla a pianina, kterou pozdější

⁹⁷ B. Soumar. „Československý průmysl na světové výstavě v Paříži“. In: Pestrý týden, 28. 8. 1937, č. 35, s. 15.

⁹⁸ Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969.

K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

Kateřina Amortová. *Petrof – význam rodinné tradice pro rozvoj výroby klavírů v Čechách*. Pardubice, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, fakulta filozofická.

Michaela Ryšavá. *Historie a současnost firmy Petrof*. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, pedagogická fakulta.

„Neo-Bechstein“ In: Wikimedia. *Wikipedie*. [online]. [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Neo-Bechstein>.

„Historie značky Petrof. Cesta šesti generací rodu Petrofů“. In: *Petrof: Pianos since 1864* [online].

Petrof, Copyright © 2022 [cit. 21. 4. 2022]. Dostupné z: <https://www.petrof.cz/historie>.

přístavbou podstatně rozšířil. František Scholze měl čtyři syny a všechny dal vyučit klavírnickému řemeslu. Zkušenosti získávali u firem v zahraničí.

V roce 1921 převzali podnik dva z jeho synů Emil a Rudolf Scholzové, kteří spolu s Heřmanem Svobodou (obchodníkem v Jiříkově, pak ve Velkém Šenově) vytvořili veřejnou obchodní společnost. Firma byla zapsána v obchodním rejstříku pod názvem Scholze & Söhne, Pianofortefabrik Warnsdorf. Jako předmět podnikání se uvádí výroba křídel, pianin a elektrických klavírů a obchod s hudebními nástroji. Firma existovala pravděpodobně beze změn ve svém vedení až do konce druhé světové války, neboť do té doby o ní nenacházíme v obchodním rejstříku žádný další zápis.

Firma Scholze zřídila též pobočný závod v Jiříkově (Georgswalde), který vedli další dva synové Františka Scholze Adolf a Franz. Rok založení jiříkovské továrny je sporný. Marie Scholzová (manželka Františka Scholze) uvádí, že byl závod zřízen již roku 1906, což je nepravděpodobné, neboť firma navázala na výrobu pianin Josefa Protze, který v Jiříkově stavěl nástroje zhruba mezi lety 1905 – 1911. Je tedy pravděpodobnější, že byl pobočný závod zřízen v prostorách firmy Josefa Protzeho v roce 1911, kdy tento výrobce z dnes již neznámých důvodů přestal nástroje vyrábět. Název jiříkovské pobočky zněl Scholze & Co., Gessellschaft mit beschränkter Haftung. Předmětem podnikání byla výroba a prodej klavírů, pianin, hudebních nástrojů všeho druhu, elektřinou nebo jinou silou poháněných klavírů a všech do tohoto oboru spadajících nástrojů. Podle informací od Marie Scholzové převzal vedení závodu Franz Scholze v roce 1914 a v roce 1918 se stal též majitelem firmy. Jiříkovská továrna se prakticky po celou dobu fungování potýkala s ekonomickými problémy a v roce 1935 upadla do konkurzu. V dražbě koupil jiříkovský závod varnsdorfský Scholze. Od počátku roku 1937 využívala varnsdorfská Scholzova továrna objektu v Jiříkově již jen jako své poboční provozovny.

Z období První republiky se nám tedy dochovala dvě označení pro nástroje, které sice nesou shodnou opusovou řadu čísel, ale jsou vyrobeny ve dvou továrnách: Scholze – Georgswalde (vyrobena celkem 9820 nástrojů) a Scholze – Warnsdorf (vyrobena celkem 10 200 nástrojů). V roce 1948 byla firma začleněna do národního podniku Továrny na piana a varhany v Hradci Králové.

Není bez zajímavosti, že právě ze závodu v Jiříkově pochází jediný patent firmy Scholze, který máme doložen. Je to tzv. „železný model pianin“, který byl přihlášen k patentování Františkem Scholzem 25. 1. 1921 a chráněn do 15. 1. 1922. Zlepšení spočívalo v tom, že vedle obvyklých žebrovitých podpěr rámu Scholze užíval ještě zvláštní podpěry S (viz Příloha 9) která byla umístěná nad basovými strunami, jejíž jeden konec byl přilít v bodě a asi uprostřed na konstrukci rámu, přičemž druhý konec podpěry byl přilít na žebro v bodě b, ležícím podle vynálezu trochu výše nad kolíčkovou plotnicí P. Patent vycházel ze zkušenosti, že stabilitu rámu před prohnutím nebo jinou deformací následkem tahu strun lze zajistit tím, že je podpěra zredukována na nejmenší možnou míru.

Vyráběné modely

Pokud jde o typy nástrojů, které firma Scholze konstruovala ve Varnsdorfu a Jiříkově, máme k dispozici několik katalogů této firmy, které pocházejí z období První republiky. Výčet všech nástrojů, které firma vyráběla po dobu své samostatné existence, k dispozici nemáme.

Podle informace od Heřmana Svobody stavěla firma Scholze´s Söhne pianina vlastní konstrukce v 5 velikostech, a to od malého pianina o výšce 110 cm až do koncertního pianina o výšce 142 cm a také klavíry v 5 velikostech, a to krátké koncertní klavíry od 140 cm délky až k velkému orchestrálnímu koncertnímu klavíru o délce 280 cm. Výrobky se dodávaly jak do tuzemska, tak do zahraničí.

Obrazový katalog a ceník jiříkovské pobočky z dvacátých či třicátých let minulého století⁹⁹ uvádí čtyři typy pian a pět typů pianin (viz níže). Kromě těchto modelů z vlastní zkušenosti znám klavír o délce 140 cm, který jiříkovská pobočka vyráběla, což se shoduje s informací Heřmana Svobody. Z neznámých důvodů tento model v uvedeném výčtu chybí.

- Piano – Mignon model „V“ – délka 165 cm
- Krátké piano model „F“ – délka 185 cm
- Salonní koncertní piano model „S“ – délka 210 cm

⁹⁹ Zdeněk Culka. „Příspěvek k historii firmy Scholze“. *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 6, s. 187. Autor přebírá informace z obrazového katalogu Továrny pian a pianin Scholze-ho synové, Georgswalde, Československo (ceník), Scholze, Georgswalde.

- Velké orchestrální koncertní piano model „G“ – 280 cm
- Kabinetní pianino č. 130
- Salonní pianino č. 134
- Vysoké salonní pianino č. 138
- Vysoké koncertní salonní pianino č. 148

Čísla jednotlivých modelů pianin znamenají jejich výšku. Uvedené typy pian a pianin jsou v ceníku charakterizovány jako křížostrunné, s jemně bronzovaným rámem, pancéřovou upevňovací deskou a kolíkovými děrami vyloženými dřevem, s agrafy, s výborným mechanickým odrazem kláves a s klaviaturou (s výjimkou sedmioktávového pianina č. 130) vesměs s rozsahem 7 $\frac{1}{3}$ oktávy. Za zmínku stojí, že firma Scholze vyráběla rovněž dva typy harmonií.

V této kapitole jsem v případě nepřímých citací vycházel, pokud nebylo uvedeno jinak, ze zdrojů uvedených pod čarou.¹⁰⁰

3.3. Rösler

Mapování historie firmy Rösler je značně složité, neboť je znesnadněné nedostatkem pramenů. Především chybí zásadní zdroj informací, který by představovala dvojdílná rukopisná, prý bohatě dokumentovaná kronika závodu, jež údajně zachycovala události od jeho založení až do roku 1945. Ještě v roce 1951 se tato kronika nacházela v továrně v České Lípě, nyní je bohužel zcela nezvěstná. Chybějí také údaje, které by poskytl rovněž nezvěstný firemní archiv. Proto jsme odkázáni na dílčí firemní letáčky a ceníky, které byly náhodně nalezeny mimo závod, a na zprávy o vlastnických a správních záležitostech podniku, které jsou uloženy v okresním archivu Česká Lípa.

¹⁰⁰ Zdeněk Culka. „Příspěvek k historii firmy Scholze“. *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 6, s. 186–188.

Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

„Scholze“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 18. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/scholze/>.

Vojtěch Seykora. *Klavírní tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

Hned v samotném údaji o zahájení výroby není jednota. Zavinila to sama firma tím, že v některých případech uváděla jako dobu vzniku rok 1868, jindy rok 1878.¹⁰¹ Významná anglická publikace Michel's Piano Atlas uvádí, že byl podnik založen v roce 1868 v Drážďanech a od roku 1878 existoval na území Čech, kde nakonec setrval po další desítky let. Ke sledování historie výroby nástrojů Rösler v Drážďanech se mi nepodařilo nalézt prameny ani literaturu.

Jisté je, že zakladatelem firmy byl Gustav Rösler. Narodil se 24. ledna 1854 ve Cvikově jako syn tkalce Antona Rösslera. Psaní jeho rodného příjmení se měnilo, jeho děd Adalbert se ještě psal Rößler. Po ukončeném vzdělání získával klavírnické zkušenosti v Německu. Svoji výrobu zahájil v roce 1878 v Žandově s pouhými čtyřmi zaměstnanci. Po roce se přestěhoval do Horní Police, kde již zaměstnával 10 dělníků. Jeho nástroje si postupně získávaly oblibu u publika, a tak začal uvažovat o rozšíření výroby. Měl v úmyslu zakoupit za účelem výstavby továrny velký pozemek v blízkosti nádraží v Horní Polici, ale protože mu podílející se faktoři nevyšli vstříc, musel od tohoto záměru upustit.

V roce 1882 zřídil provozovnu ve Svárově, osadě, která se později stala součástí České Lípy. Prostory však byly opět nedostačující, a tak Gustav Rösler koupil v témže roce jednopatrový zděný dům čp. 358 (dnes čp. 762) v Hrnčířské ulici v České Lípě. Nechal jej přestavět a poté přikoupil i sousední domy čp. 355, 356 a 357 (dnes č. p. 761). Nová tovární budova byla postavena českolipským stavitelem Josefem Kreisslem a roku 1886 byl do České Lípy přemístěn celý podnik. V této době už Rösler zaměstnával několik desítek dělníků. Z hlediska výroby je zajímavý v sedmdesátých letech rychlý přechod od dosud užívaných vídeňských mechanik na trvale pak používané dvourepetiční anglické mechaniky.

Souběžně s Röslerovým působením v Čechách je v letech 1880 až 1883 a 1889 až 1894 zaznamenán pobyt Gustava Rösslera v Drážďanech. V tomto městě provozoval dílnu v Ammonstrasse 49. Ještě v roce 1890 jsou v českolipském výstavním časopise jako sídla Röslerova podniku označena města Česká Lípa a Drážďany. Drážďanská provozovna pravděpodobně nebyla nijak významná a Rösler ji pravděpodobně udržoval z obchodních důvodů, aby mohl dokládat mezinárodní orientaci svého podniku. Jaroslav Panáček ve svém článku uvádí, že firma Rösler

¹⁰¹ Zdeněk Culka. „Výročí klavírnické výroby zn. Rösler“. Časopis hudební nástroje. 1968, č. 2.

měla svoji filiálku ve Varnsdorfu, ovšem tato informace se v žádném jiném dostupném zdroji neobjevuje.

Okolo roku 1882 se Gustav Rösler oženil a jeho manželkou se stala Helena Gatter (nar. 31. 3. 1860 v Kuřívodech), dcera zámečnicka z Kuřívod. V České Lípě v té době žili také bratři Gustava Röslera Josef a Konrad, označení jako „Pianobauer“ nebo „Fortepianobauer“, v překladu stavitel pian. Pravděpodobně byli zaměstnání v továrně u svého bratra. V roce 1890 se manželům Röslerovým narodila dcera Margareta, která ale ve svých téměř čtyřech letech zemřela na zánět ledvin.

Sám Rösler pracoval neúnavně přímo ve výrobě se svými dělníky, jejichž počet se do roku 1892 zvýšil na 40. Na své vynálezy v oboru stavby hudebních nástrojů získal dva patenty. Zemřel 27. prosince 1891 ve věku pouhých 38 let na zápal plic a byl pohřben o tři dny později, 30. prosince, na hřbitově v České Lípě. Majitelkou továrny se stala vdova Helena Röslerová, která se 1. ledna 1893 ujala vedení. Funkci ředitele firmy za ni ale prakticky vykonával její bratr Ludvík Gatter, který získal klavírnické vzdělání v továrně Julia Feuricha v Lipsku. V roce 1897 požádala Helena Röslerová o stavební povolení a k dvoupodlažní budově továrny byly přistavěny další přízemní místnosti, jejichž kolaudace proběhla 16. prosince 1897. 22. května 1900 koupil Ludvík Gatter od své sestry celý podnik a vedl jej pod původním označením a obchodní značkou.

V roce 1906 (článek dr. Culky uvádí rok 1911) již firma zaměstnávala na 100 dělníků přímo v závodě, 2 úředníky a 10–15 řemeslníků mimo závod, jako soustružníky, rytce a řezbáře. Zaměstnanci měli již tehdy nárok na úrazové pojištění na náklady firmy. Pokud jde o technické vybavení závodu, pohon obstarával parní stroj o výkonu 15 HP, který poháněl pracovní stroje: 2 hoblovky, okružní, kyvnou a pásovou pilu, frézu, 3 vrtačky a strunový spřádací stroj, podobně jako další drobné pomocné stroje. Kotel dodával páru k provozu vysokotlakého parního vytápění pro dílny a sušárny, nahřívací desky na dřevo a přístroje na vaření a ohřívání klišu. Vyráběla se zde křídla a pianina v různých provedeních včetně celých klaviatur. Některé zdroje uvádějí, že klaviatury byly do firmy též dodávány společností Heřmana Starnitze (Lehnice – Liegnitz). Pouze některé součásti mechaniky nástrojů byly nakupovány od specializovaných firem v Německu.

Celé zařízení bylo ve své době velice moderní a v provozu se uplatňoval systém dělby práce. Společnost byla zapsána v obchodním rejstříku a jednalo se v tomto oboru o největší severočeskou firmu a čtvrtou největší v monarchii. Společnost dodávala nástroje do celého Rakouska-Uherska, dále do Anglie a Jižní Afriky a měla zastoupení v Londýně a v Kapském Městě. V tuzemsku byla firma zastoupena ve všech velkých obchodech s hudebními nástroji. Do Vídně odcházelo 25–35 % roční produkce, vzhledem k blízkosti nádraží výhradně železniční dopravou. Na všech 23 výstavách, které firma obeslala, získala mnoho vyznamenání. Zúčastnila se například světové výstavy v Paříži, umělecko-řemeslné výstavy v Londýně, průmyslové výstavy v Olomouci, Ústí nad Labem a dalších. V roce 1903, kdy byl postaven jubilejní nástroj s opusovým číslem 6000, získala firma stříbrnou státní medaili c. k. ministerstva obchodu za „vynikající výkony“, stříbrnou čestnou cenu Obchodní a živnostenské komory v Liberci za „výtečné klavíry“. Rovněž od roku 1903 mohla firma užívat ve štítu a na razítku císařského orla. O několik měsíců později obdržel majitel společnosti titul „c. a k. dvorního dodavatele“. Znamení dvorního dodavatele s císařským orlem pak bylo umístěno ve štítu vzorkové prodejny.

Na velké německo-české výstavě v Liberci v roce 1906 byla vystavena následující křídla firmy Rösler: bílé křídlo s bronzovou výzdobou ve stylu Ludvíka XVI. (viz Příloha 10), křídlo Mignon ve skříni z mahagonového dřeva, zkrácené křídlo (Stutzflügel) s italskou výzdobou z ořechu a bohatými dřevořezbami. Tyto nástroje měly repetiční mechaniku podle systému Herz – Érard s rozsahem 7 a 1/3 oktávy. Kromě uvedených křídel bylo vystaveno i pět pianin v moderní úpravě. Rovněž v roce 1906 byla postavena nová dvoupatrová tovární budova s nápisem „PIANOFORTE FABRIK RÖSLER, K. und K. Hoflieferant“. Průčelí bylo opatřeno zdobným středním štítem s nápisem „Pianos“ a císařským orlem na vrcholu.

Údaje o opusových číslech je třeba brát s rezervou, ale můžeme zde vypočítat velký nárůst výroby mezi lety 1903 a 1904 (v tomto období by dle Michel's Piano Atlas mělo být vyrobeno 1345 nástrojů, což není pravděpodobné). Jisté ovšem je, že v období od roku 1903 do roku 1910 vyráběla firma okolo 1000 nástrojů ročně, následně výroba lehce stagnovala, až se ustálila okolo roku 1920 na zhruba 500 až 600 nástrojích vyrobených v jednom roce.

Po vzniku Československé republiky nastal další rozkvět firmy. Přestože Ludwig Gatter a krátce před ním i jeho manželka v roce 1928 zemřeli, dokázali vychovat zdatné nástupce, syny Reiner a Waltra. Podle rozdílné orientace obou bratří lze předpokládat, že zatímco Reiner jako vysokoškolsky školený komercionalista měl na starosti obchodní oddělení podniku, jeho bratr Walter jako klavírník stránku výrobní. Dne 11. 5. 1935 bratři vytvořili veřejnou obchodní společnost, přičemž k zastoupení firmy byl oprávněn každý z bratrů samostatně. Tento stav trval prakticky až do druhé světové války, kdy Walter Gatter musel odejít na frontu a Reiner Gatter vedl podnik až do května 1945. (Článek Jaroslava Panáčka uvádí opačnou informaci, tedy že Reiner Gatter narukoval a Walter Gatter vedl podnik během války).

V polovině třicátých let se nástroje exportovaly do celkem 18 států světa, zvláště do Holandska, Itálie, Anglie, Jihoafrické republiky a do Austrálie. Z tohoto období pochází rovněž šest patentů firmy Rösler.

Co se týče technického vybavení a počtu pracovníků v období První republiky, víme ze zprávy z roku 1939, že strojní zařízení továrny bylo tehdy poháněno parním strojem již o 25 HP, přičemž v podniku pracovalo 140 zaměstnanců. Ke kterému datu je stanoven tento počet pracovníků se bohužel nepodařilo zjistit. Například v letech velké hospodářské krize pracovalo v továrně pouhých 39 dělníků. Dle starších zpráv z roku 1931 a z roku 1935 měla tehdy továrna roční kapacitu 1000 nástrojů. Ze seznamu opusových čísel ale vyplývá, že produktivita oproti výsledkům, kterých bezprostředně předtím dosahoval Ludvík Gatter, za jeho synů postupně klesala. Mezi lety 1925 a 1928 bylo vyráběno v průměru 600 až 700 nástrojů ročně, v dalším období (1928–1933) zhruba 400 až 500 klavírů v každém roce a následně výroba klesla v důsledku hospodářské krize mezi lety 1933 a 1934 na 200 nástrojů, v následujícím roce dokonce na pouhých 100. V období od roku 1935 do roku 1940 bylo v továrně vyrobeno 1400 nástrojů (údaje jsou nepřehledné – z tohoto období existují dva seznamy opusových čísel), v následujících pěti letech (období 2. světové války) se podařilo vyrobit pouhých 334 klavírů(!), což bylo zapříčiněno tím, že firma 2 až 3 roky před koncem války výrobu nástrojů zcela zastavila a věnovala se výhradně výrobě válečných předmětů. V roce 1943 firma zaměstnávala 80 pracovníků.

Ihned po skončení 2. světové války byla továrna zabrána a 31. května 1945 byla provedena podrobná inventura stavu podniku, kterou provedl Antonín Duda, odborník

z firmy na výrobu pian Dalibor v Zákolanech. V roce 1948 byl závod začleněn do Továren na piana v Hradci Králové.

Vyráběné modely

Nepatrný počet náhodně nalezených zpráv a firemních letáčků bohužel zdaleka neposkytuje dostatečný přehled o vyráběných modelech. Jiné zdroje bohužel neexistují, neboť zmiňovaná podrobná kronika firmy není k dispozici.

Do sedmdesátých let stavěl Gustav Rösler nástroje s tehdy používanou vídeňskou mechanikou, ovšem již během osmdesátých let se přeorientoval na anglickou dvourepetiční mechaniku, kterou od této doby byly jeho nástroje vybavovány výhradně. V této záležitosti lze vyzorovat talent, prozíravost a smysl pro pokrok zakladatele firmy, neboť firma Rösler již před zhruba 130 lety vyráběla nástroje, které jsou konstrukčně prakticky totožné s nástroji dnešními.

Gustav Rösler vyráběl nástroje podle systému Steinway jako pravděpodobně jediný výrobce na našem území. Podle tohoto systému byla křídla Rösler stavěna až do konce 2. světové války. Považuji na tomto místě za vhodné charakterizovat, v čem se Rösler u firmy Steinway inspiroval. K následujícímu výčtu shodných znaků využiji svůj klavír Rösler o délce 185 cm z roku 1911 a přibližnou znalost konstrukce klavírů Steinway.

Jedním z patentů firmy Steinway je tzv. systém Duplex. Systém Duplex obohacuje a zakulacuje tóny diskantu, čímž je zvuk klavíru bohatší. Rösler využíval ve svých křídlech nejprve pouze tzv. předního duplexu před „kapitastrem“, později byly nástroje opatřeny i duplexem zadním (za kobyolkou). Další oblastí, kde se Rösler inspiroval u Steinwaye, je rozmístění ladicích kolíčků, kdy jsou u křídel ladicí kolíky řazeny do skupin podle jednotlivých „chórů“. Rovněž v případě litinového rámu vidíme podobnost s modely Steinwaye. V přechodu mezi střední a basovou polohu (tzv. kříž) mají klavíry Rösler posledních několik strun (přesný počet záleží na modelu křídla) ve střední oblasti protažených až na samotný konec nástroje (viz Příloha 11). Tím je docíleno kvalitnějšího zvuku v oblasti „kříže“, neboť jsou zde struny delší než u stejně dlouhých modelů jiných výrobců. I toto je jedna z konstrukčních předností firmy Steinway. Zcela jedinečným počinem je v případě Röslerova nejčastějšího

modelu křídla o délce 185 cm konstrukce basové polohy těchto nástrojů. Zde můžeme shledat podobnost s vlajkovou lodí firmy Steinway – modelem D určeným pro velké koncertní sály. Jedná se o bezprecedentně vysoký počet basových strun tohoto Röslerova křídla, kdy jsou v rozmezí tónů e velké až h velké k dispozici tři opředené struny pro každý tón, což je mezi klavíry této velikosti skutečně nevídané. (Viz Příloha 12) I model D firmy Steinway má ve své basové sekci tři struny v chóru u příslušných tónů. Existují zajisté ještě další podobnosti v konstrukci nástrojů Steinway a Rösler, toto jsou však podle mého názoru nejvýznamnější shodné znaky.

Z málo rozsáhlé literatury vyplývá, že firma Rösler ve třicátých letech minulého století vyráběla křídla model 24, 30 a 50 „S“ a pianina model 193, 206, 208, 211, 215.

Ve starším německém katalogu firmy „G. Rösler, Fabrik qualitativer Flügel und Pianinos, Böhmisch Leipa“ (pravděpodobně z doby před první světovou válkou) je uveden salónní koncertní klavír bez údaje o délce, koncertní pianino bez údaje o šířce, velké orchestrální pianino, malý salónní koncertní klavír o délce 158 cm, salónní klavír o délce 180 cm, koncertní klavír o délce 210 cm a konečně orchestrální koncertní klavír délky 280 cm.

V dnešní době se můžeme setkat nejčastěji s modelem o délce 158 cm a 180, resp. 185 cm, který vlastním i já. S delšími modely křídel jsem se dosud neseťkal a rovněž i renomovaní ladiči, se kterými jsem hovořil, shodně tvrdili, že se nikdy neseťkali s křídlem Rösler, které by měřilo více než 185 cm. Proto je velmi překvapivé, že firma Rösler vyráběla i 280 cm dlouhé křídlo, jak vyplývá z jmenovaného katalogu. Jestli se ovšem takový nástroj v současnosti někde nachází, zůstává nevyjasněnou otázkou.

V této kapitole jsem v případě nepřímých citací vycházel, pokud nebylo uvedeno jinak, z relevantních článků Zdeňka Culky, z článku Jaroslava Panáčka, z knihy Zdeny Valáškové, Rudolfa Zrůbka a Františka Macháčka a z archivních materiálů sesbíraných Vojtěchem Seykorou.¹⁰²

¹⁰² Zdeněk Culka. „Výročí klavírnické výroby zn: Rösler I“. *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 2, s. 51–52.

Zdeněk Culka. „Výročí klavírnické výroby zn: Rösler II“. *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 3, s. 89–91.

Jaroslav Panáček. „Továrna na piana Rösler v České Lípě“. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 2015, č. 24, s. 221–233.

3.4. Förster

Historie firmy do roku 1945

Zakladatel firmy August Förster se narodil v roce 1829 v Oberseifersdorfu u Žitavy. Vyučil se truhlářství a nejprve se věnoval výrobě uměleckého nábytku. V roce 1848 přichází poprvé do styku s výrobou hudebních nástrojů. Záhy se seznamuje se známým výrobcem stolových klavírů Hieckem v Löbau. Postupně získává zkušenosti s výrobou klavírů v Drážďanech, v Lipsku, Saské Kamenici, Grimmě či Hamburku.

Roku 1854 složil klavírnickou zkoušku a v roce 1859 si otevřel malou dílnu v německém městě Löbau, kde postavil svůj první klavír. Nejprve vyráběl pouze stolové klavíry, pak i pianina. První výrobní halu postavil na předměstí Löbau v roce 1862, kterou nadále rozšiřoval. V roce 1873 přistavěl další budovu na výrobu křídel a v témže roce zavedl do továrny elektrický proud.

August Förster byl člověkem velmi průbojným a vynalézavým, o čemž svědčí zejména několik získaných patentů. V roce 1866 získal od královského saského ministerstva vnitra v Drážďanech patent na pancéřový rám, který už o rok dříve začal ve svých klavírech využívat. (V této době vyráběla klavíry s kovovým rámem pouze firma Steinway v USA.) Další patenty získal Förster v následujících letech: na přístroj k tlumení pro pianina (1885), na regulátor hry (1885), na pohon pro piano forte s dlouhodobým tónem (1892), na repetiční mechaniku pro piana (1892), na pedálovou klaviaturu spojenou s klávesami (1896).

Výrobní kapacita Försterova závodu razantně narůstala. Například v roce 1873 se za týden vyrobilo 8 nástrojů, o tři roky později již dvojnásobek za stejnou dobu. Od osmdesátých let 19. století firma dosahovala velkých úspěchů nejen doma, ale zejména v zahraničí. Své nástroje představila například na mnoha výstavách a první ceny získala na výstavách v Drážďanech (1875), v Linci (1879), v Sydney (1879), Melbourne a Štýrském Hradci (1880), ve Frankfurtu nad Mohanem a v Norimberku (1881), ve Zhořelci (1885) či v Chotěbuzi (1894). Postupně byl firmě udělen titul dvorního dodavatele pian ve Španělsku, Rakousku, Sasku a Rumunsku.

Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

V roce 1894 přebírá vedení firmy syn Augusta Förstera Franz Cäsar Förster. I on získal v oblasti výroby klavíru řadu patentů: např. patent na dusítka pro křídlová piana (1898), na repetiční mechaniku pro křídla (1898), na kovový struník pro pianina a křídla s dřevěnou výplní otvorů pro ladící kolíčky spočívající v kovu (1899), na klavír spojený s psacím pultem (1907), na agrafovou konstrukci (1908), na přístroj k stejnosměrnému zdvihu všech dusítek u křídlových pian (1909). V rámci novinek Cäsara Förstera byla pravděpodobně nejzajímavější snaha konstruovat nízká pianina (zhruba 110 cm vysoká). Tuto záležitost se podařilo vyřešit až o necelých třicet let později, kdy začala být vyráběna tzv. Pianetta, jejichž výška byla zhruba 100 cm. Cäsar Förster též začal vyrábět křídla, jejichž skříně napodobovaly svým stylem různá stylová období.

Cäsar Förster v roce 1900 zakládá pobočný závod v Jiříkově (Georgswalde). Hlavním důvodem tohoto rozhodnutí bylo zjednodušení dodávky klavíru do tehdejšího Rakouska-Uherska, neboť dovoz vzhledem k umístění pobočky přímo na území státu nepodléhal clu. Jiříkovský závod byl řízen z Löbau. Nejprve se jednalo pouze o malou jednopatrovou budovu, kam dodával hlavní závod v Löbau polotovary, z nichž se nástroje sestavovaly. Již v roce 1903 (některé zdroje uvádějí rok 1905) byla zastavěná plocha továrny dvojnásobná, přistavěno bylo též další patro. Současně byl do továrny zaveden parní pohon. V roce 1909 došlo k dalšímu rozšíření továrny a okolo tohoto roku začaly být v Jiříkově vyráběny celé nástroje. Jiříkov se brzy stal jedním z nejúspěšnějších Försterových závodů. (Další pobočky měl Förster v Budyšíně a v Žitavě).

Za vedení Cäsara Förstera razantně narostly počty vyráběných nástrojů. Ve firemním katalogu z roku 1910 je uvedeno, že roční výroba v hlavním závodě v Löbau a pobočném závodě v Jiříkově je při 500 zaměstnancích 2200 pianin a křídel. Firma i nadále získávala četná ocenění, namátkou první cenu na výstavách v Karlových Varech (1901), v Žitavě (1902), v Kapském Městě (1905), v Liberci (1906), v Rotterdamu (1909).

V únoru 1915 Cäsar Förster nečekaně umírá a vedení firmy přebírá jeho žena Johanna Margareta Försterová. Po skončení první světové války se jiříkovský závod z rozhodnutí majitelky osamostatňuje a jeho vedení se ujímá Gerhard Förster, syn

Cäsara a Johanny Margarety. Od roku 1921 působil v závodě rovněž Manfred Förster, bratr Gerharda, který vedl obchodní oddělení společnosti.

Firma i nadále pokračovala v inovátorském smýšlení, a tak i v období po první světové válce registrujeme mnoho patentů, např. na úpravu diskantových strun na pianinu (1921), na klavír s několika navzájem nezávislými rezonančními dny (1934), na křídlovou mechaniku se zařízením na hraní potichu (1935) či na malý klavír či pianino s vysokoležícím pultem na noty (1939). V tomto období se továrna rovněž věnovala výrobě čtvrttónových klavírů, elektrochordů či harmonií, na jejichž konstrukci získala též hned několik patentů. O těchto nástrojích bude pojednáno níže.

Období světové hospodářské krize negativně ovlivnilo i firmu Förster, která v letech 1931 – 1933 prodělávala temné období. Ovšem díky skutečně vysoké kvalitě vyráběných nástrojů se firmě podařilo na trhu udržet a své pozice uhájít. V období druhé světové války dochází podobně jako v jiných závodech k úbytku vyráběných nástrojů, přičemž výroba je soustředěna především na vojenské předměty (bedničky na granáty či rezervní nádrže na palivo pro letadla).

Po skončení války byl majetek této německé firmy konfiskován a byla ustanovena národní správa. V jiříkovské továrně pracovali především němečtí zaměstnanci, kteří byli postupně nahrazováni českými a slovenskými. V roce 1948 bylo v Jiříkově vytvořeno ředitelství podniku České hudební nástroje a jiříkovský závod firmy August Förster byl začleněn do Továren na piana a varhany v Hradci Králové.

Vyráběné nástroje firmy Förster Jiříkov

V katalogu z roku 1925¹⁰³ nalézáme následující typy nástrojů.

Křídla: Koncertní křídlo, model 1, délka 280 cm,
koncertní křídlo, model 1c, délka 230 cm,
salonní křídlo, model 2, délka 205 cm,
zkrácené křídlo, Model 3, délka 185 cm,
křídlo Mignon, model 4, délka 160 cm

¹⁰³ Zdeněk Culka. „Klávesové nástroje zn. August Förster II.“. *Časopis Hudební nástroje*. 1969, č. 2, s. 42–45. Autor čerpal z obrazového katalogu: Flügel, Pianos August Förster, Georgswalde, ČSR und Löbau, Sachsen (ilustrovaný nedatovaný katalog asi z roku 1925).

Pianina: velké koncertní pianino, model 104, výška 148 cm
salonní koncertní pianino, model 102, výška 143 cm
salonní pianino, model 100, výška 130 cm
kabinetní pianino, model 99, výška 129 cm

V tomto katalogu dále nalézáme i několik modelů klavírních automatofonů:

- Křídlo pro uměleckou reprodukci hudebních skladeb na pedálový pohon, délka 205 cm
- Pianino pro uměleckou reprodukci hudebních skladeb na pedálový pohon, výška 136 cm.
- Originální nástroj Hupfeldův pro uměleckou hudbu Phonoliszt, výška 148 cm, hloubka 83 cm
- Hupfeldův fonolový nástroj 88tónový

Nedatovaný katalog zhruba z roku 1935¹⁰⁴ ukazuje, že okolo tohoto roku firma přidala do svého portfolia další model krátkého křídla o délce 140 cm. Ve druhé polovině 30. let začala firma August Förster vyrábět nízká pianina, čímž navázala na snahy Cäsara Förstera ze začátku století. Tyto nástroje byly nazývány Pianetto a jednalo se o zhruba 100 cm vysoká pianina vhodná zejména pro stísněné exteriéry.

Dále nalézáme v katalogu z roku 1938¹⁰⁵ další modely pianin o výšce 127 cm (kabinetní pianino), special-pianino, výška 120 cm, original-pianino, výška 110 cm. Zde jsou rovněž zmiňovány modely Moderna Pianetto o výšce 98 cm a Antika Pianetto o výšce 99 cm.

Katalog z konce 30. let¹⁰⁶ nám uvádí podobné modely křidel i pianin, které byly uvedeny výše s tím rozdílem, že nejmenší model křídla byl vyráběn o délce 150 cm, nikoli 140 cm. Ceník z období počátku druhé světové války¹⁰⁷ nám uvádí podobné modely křidel a pianin, o kterých už bylo pojednáno, do portfolia se vrací křídlo o délce 140 cm a je zavedeno dokonce ještě kratší křídlo pouze o délce 125 cm.

¹⁰⁴ Tamtéž. Autor čerpal z obrazového katalogu: Förster, továrna Georgswalde, ČSR (nedatovaný ilustrovaný katalog asi z poloviny třicátých let.)

¹⁰⁵ Tamtéž. Autor čerpal z ceníku: August Förster, světem proslulé čsl. Továrny pian. Ceník 1938

¹⁰⁶ Tamtéž. Autor čerpal z obrazového katalogu: The House of August Förster (anglicko-německý nedatovaný ilustrovaný katalog z konce let třicátých)

¹⁰⁷ Tamtéž. Autor čerpal z ceníku: Ceník Förster (z počátku čtyřicátých let)

Firma August Förster se zabývala též výrobou harmonií. Tyto nástroje byly stavěny od roku 1894 a konstruovaly se i v Jiříkově. Jednalo se o jednomanuálová harmonia sací soustavy, jednomanuálová harmonia tlakové soustavy a pedálová harmonia sací soustavy se dvěma manuály a elektrickým ventilátorem (označovaná jako pedálové jazýčkové varhany). Förster se zabýval rovněž konstrukcí čtvrttónových a šestinótových harmonií.

Čtvrttónový klavír August Förster

Ve dvacátých a třicátých letech se firma zabývala konstrukcí čtvrttónových a šestinótových klávesových nástrojů. Podnět k tomuto snažení dal profesor Pražské konzervatoře Alois Hába, který se jak známo věnoval kompozici čtvrttónové a šestinótové hudby.

Čtvrttónové nástroje bylo možno konstruovat několika způsoby. Förster se rozhodl pro konstrukci tohoto nástroje ve formě dvou křídel nad sebou (viz Příloha 13). Nástroj opatřil třimanuálovou klávesnicí, jež má běžné chromatické uspořádání. První manuál ovládal křídlo naladěné normálním způsobem, klávesy druhého manuálu jsou mírně posunuty doprava, přičemž jsou tóny naladěny o čtvrt tónu výše. Třetí manuál ovládá podobně jako první manuál běžně naladěné křídlo. Klávesy třetího manuálu jsou kratší, aby bylo možno hrát současně na klávesách druhého a třetího manuálu.

Na konstrukci čtvrttónového klavíru byly v roce 1926 získány následující patenty: na čtvrttónové křídlo s dvojitou rezonanční deskou, na klávesnici pro čtvrttónový klávesový nástroj, na čtvrttónový klávesový nástroj, na čtvrttónový klavír.

Vedle čtvrttónových křídel stavěl Förster i čtvrttónová pianina. Tyto nástroje obsahují dvojnásobný počet strun a dvojnásobnou mechaniku uspořádanou v jedné řadě.

Elektrochord August Förster

Dalším Försterovým vynálezem byl tzv. Elektrochord (viz Příloha 14). Jednalo se o křídlo bez rezonanční desky. Tón, který vznikl úderem kladívka o strunu, byl elektricky snímán a pomocí zesilovače a amplionu reprodukován. Na elektrochord bylo možno hrát i bez použití elektrické reprodukce tónů jako na běžný klavír. Po

zapojení získal celou řadu dalších tónových odstínů, např. jemný tón spinetu, lyrický tón salonního klavíru či mohutný zvuk klavíru koncertního. Jednoduchým přepnutím můžeme docílit nádherného dechového charakteru, který napodobuje zvuk varhan ovšem s tou výhodou, že lze tón dynamicky ovlivnit silou úhozu. Další výhodou tohoto nástroje spočívala v délce zahraného tónu, jehož trvání bylo delší než u běžného klavíru. Elektrochord dokázal reprodukovat gramofonové desky. Jednalo se o zcela univerzální hudební nástroj té doby, který konkuroval výrobku Neo-Bechstein firmy Petrof.

Recenze firmy Förster

Firma August Förster dosáhla skutečně světového věhlasu, o čemž svědčí následující recenze, které jsem našel v archivu v dokumentu nazvaném *Doklady k publikaci Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*¹⁰⁸.

Försterovo salonní křídlo, model 185 cm:

„Křídlo je naprosto prvotřídní a odpovídá dokonale mým osobním požadavkům, jež kladu na orchestrální charakter tónu. Je mi skutečným uspokojením, hraji-li na Vašem nástroji.“ Bernardino Molinari, Řím, 14. 7. 1926¹⁰⁹

„Křídlo August Förster, kterého jsem používal na své poslední koncertní cestě, bylo mně věrným průvodcem. Má příjemnou hru a tón jest ve všech polohách plný a zpěvný.“ Dr. Richard Strauss, 10. 4. 1934¹¹⁰

„Dlouholetou zkušeností nabyt jsem přesvědčení, že nástroje firmy August Förster dlužno zařaditi mezi nejdokonalejší výrobky světové. Jejich konstrukce je nejvyšší přesná, neomezeně trvalá, ladění drží dokonale. Jsou to klavíry pro věčnost. Vyznamenávají se silným, ušlechtilým tónem, schopným nejjemnější modulace, a precizní, lehce hratelnou mechanikou umožňují(cí) hráčovi dokonalé uplatnění všech jeho intencí. Firmě Förster lze k dosažení tak skvělých výsledků upřímně blahopřáti.“ Vilém Kurz, 3. 7. 1937¹¹¹

¹⁰⁸ Vojtěch Seykora. *Doklady k publikaci Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž.

„S koncertním pianem, na kterém jsem hrál, byl jsem po každé stránce spokojen. Potvrdilo opět můj dřívější posudek, že nástroje Augusta Förstera jsou naprosto prvotřídní.“ Eugen d'Albert, 11. 3. 1934¹¹²

„Musím přiznati, že pociťuji při hře na Vašem křídle stejné zadostiučinění jako vždy dříve. Pokud se týká krásy zvuku, jest to nástroj opravdu znamenitý, a to jak v basu, tak v diskantu. Jeho mechanismus umožňuje mně s lehkostí každé stínění zvuku. Také ladění drží velmi dobře. Blahopřeji upřímně Vaším konstruktérům a prosím, abyste přijali projev mé obzvláštní úcty.“ Sergej Prokofjev, 5. 5. 1937¹¹³

V této kapitole jsem vycházel, pokud nebylo uvedeno jinak, z relevantních článků Zdeňka Culky, z knihy Zdeny Valáškové, Rudolfa Zrůbka a Františka Macháčka a z archivních materiálů sesbíraných Vojtěchem Seykorou.¹¹⁴

¹¹² Tamtéž.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ Zdeněk Culka. „Klávesové nástroje zn. August Förster I.“. *Časopis Hudební nástroje*. 1969, č. 1, s. 13–15.

Zdeněk Culka. „Klávesové nástroje zn. August Förster II.“. *Časopis Hudební nástroje*. 1969, č. 2, s. 42–45.

Zdeněk Culka. „Klávesové nástroje zn. August Förster III.“. *Časopis Hudební nástroje*. 1969, č. 3, s. 79–81.

Zdena Valášková – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.

Vojtěch Seykora. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petrof, s. p., karton č. 104.

ZÁVĚR

Svou bakalářskou prací jsem chtěl připomenout, jak významné postavení v evropském i světovém měřítku zaujímá tuzemská výroba klavírů. Ukázalo se, že výrobců, kteří na našem území zejména v první polovině dvacátého století působili, bylo ještě o mnoho více, než jsem předpokládal.

Výsledky, kterých zejména v meziválečném období dosáhly firmy Petrof a Förster, jsou naprosto ohromující a dokazují neobyčejnou kvalitu u nás vyráběných nástrojů. Klavíry těchto značek byly skutečně mistrovské a zdatně konkurovaly klavírům světoznámých firem Steinway, Bechstein či Bösendorfer. V pozadí nezůstaly ani menší výrobci (Rösler, Scholze, Brož, Dalibor, Rous ...), kterým se podařilo prosadit nejen v Evropě, ale i za jejími hranicemi.

Osobně mě velmi mrzí, že až na firmu Petrof všechny společnosti zanikly. To je bohužel důsledek nepříznivého vývoje po druhé světové válce. Právě proto je třeba vnímat dnešní snažení firmy Petrof v kontextu neobyčejně bohaté tradice výroby klavírů na našem území a toto dědictví neúnavně hýčkat a chránit.

SEZNAM LITERATURY

- Amortová, Kateřina. Petrof – význam rodinné tradice pro rozvoj výroby klavírů v Čechách. Pardubice, 2009. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, fakulta filozofická. Vedoucí práce PhDr. Alice Velková, Ph.D.
- Bartošová, Ivona. „(Ne)doceněný Zdeněk Pešánek“. In: Gask.cz [online]. Kutná Hora. [cit. 16. 3. 2022]. Dostupné z: <https://www.gask.cz/cs/lektorske-centrum/sleduj-zdenka>.
- Bonhard, Vladimír – Josef Prach. *Piana a pianina*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1958.
- Centrum hudební lexikografie. *Český hudební slovník osob a institucí* [online]. Brno, Centrum hudební lexikografie při Ústavu hudební vědy FF MU. Dostupné z: <https://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/>
- Culka, Zdeněk. „Klávésové nástroje zn. August Förster I.“. *Časopis Hudební nástroje*. 1969, č. 1, s. 13–15.
- Culka, Zdeněk. „Klávésové nástroje zn. August Förster II.“. *Časopis Hudební nástroje*. 1969, č. 2, s. 42–45.
- Culka, Zdeněk. „Klávésové nástroje zn. August Förster III.“. *Časopis Hudební nástroje*. 1969, č. 3, s. 79–81.
- Culka, Zdeněk. „Příspěvek k historii firmy Scholze“. *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 6, s. 186–188.
- Culka, Zdeněk. „Výročí klavírnické výroby zn: Rösler I“ . *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 2, s. 51–52.
- Culka, Zdeněk. „Výročí klavírnické výroby zn: Rösler II“ . *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 3, s. 89–91.
- Čížek, Bohuslav. *Historické klavíry v Čechách a na Moravě II: výrobci strunných klávésových nástrojů dochovaných na území České republiky : klavírní křídla, stolové a vzpřímené klavíry, klavichordy = Hictorical keyboard instruments in Bohemia and Moravia II : makers of string keyboard instruments preserved on the territory of the Czech Republic : grand pianos, square and upright pianos, clavichords*. Přeložil David R. Beveridge. Praha: Togga, 2015. ISBN 978-80-7476-080-8.
- Macháčková, Hana. „František Rous. Světoznámý výrobce pian a pianin z Jičína“. *Hurá, muzeum!* Časopis Regionálního muzea a galerie v Jičíně. 2017, č. 2, s. 5.

- Panáček, Jaroslav. „Továrna na piana Rösler v České Lípě“. *Bezděz: vlastivědný sborník Českolipska*. 2015, č. 24, s. 221–233.
- Pavlík, Vlastimil. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.
- *Petref: Pianos since 1864* [online]. Petref, Copyright © 2022 [cit. 21. 4. 2022]. Dostupné z: <https://www.petref.cz>.
- *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. [cit. 8. 3. 2022]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/>.
- Ryšavá, Michaela. *Historie a současnost firmy Petref*. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, pedagogická fakulta. Vedoucí práce PhDr. Judita Kučerová, Ph.D.
- Seykora, Vojtěch. *Doklady k publikaci Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petref, s. p., karton č. 104.
- Seykora, Vojtěch. *Klavírnická tradice v československých hudebních nástrojích*. Rukopis, 1969. K dispozici ve Státním oblastním archivu Hradec Králové Fond Petref, s. p., karton č. 104.
- Soumar, B. „Československý průmysl na světové výstavě v Paříži“. In: *Pestrý týden*, 28. 8. 1937, č. 35, s. 15.
- Tomší, Lubomír. „K historii českého klavírnictví“. *Časopis Hudební nástroje*. 1982, č. 3, s. 95.
- Valášková, Zdena – Rudolf Zrůbek – František Macháček. *Klavír a lidé: výroba klavírů a pianin v Československu*. Hradec Králové: Kruh, 1984.
- Vydra, František. „Hrací automaty z Chrastavy dobyly Evropu“. *Bulletin společnosti přátel historie města Chrastavy*, 2007, roč. 9, č. 152. Vyšlo jako součást Chrastavských listů, měsíčního zpravodaje MěÚ Chrastava, s. 1–2. Dostupné z: <http://www.chrastava.com/listy/chl0709.pdf>.

PŘÍLOHY

Příloha 1

Fotografie Prokschovy pobočky ve Vídni.

Zdroj: Dostupné z: <https://www.ahnenwiki.at/produktkatalog/fluegel-und-pianino-fabrik-a-proksch-c/>

Příloha 2

Nástroj Josefa Protze – dvojitě křížení basových strun.

Zdroj: „Protze Josef“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/protze-josef/>

Příloha 3

Pianino Wenzela Lorenze, které má pouhých 73 kláves. (Rozsah klaviatury je od tónu F kontra do tónu F4.)

Zdroj: „Lorenz“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/lorenz/>

Příloha 4

Pianino firmy Brož; model vajíčko.

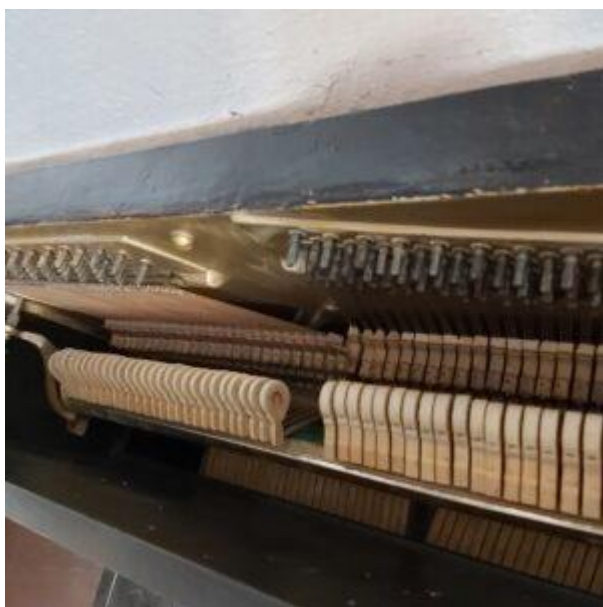
Zdroj: „Brož“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online]. Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/broz/>

Příloha 5

Plakát firmy Em. Š. Petr & Novák.

Zdroj: Arnošt Hofbauer. *The First Prague Piano and Pianino Factory Em. Š. Petr & Novák*. 1902. Coloured lithograph

Příloha 6

Úzké pianino Ludvíka Schejbala.

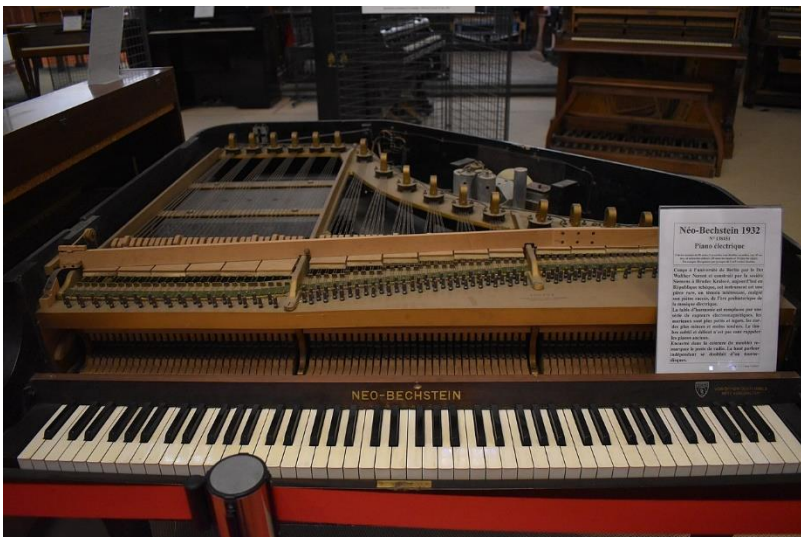
Zdroj: „Schejbal L“. In: *PianoPortal.cz: Vítejte ve světě klavírů a pianin* [online].
Dostupné z: <https://pianoportal.cz/index.php/katalogy/schejbal-l/>

Příloha 7

Nízké pianino Bohumila Janouše (Janoucha).

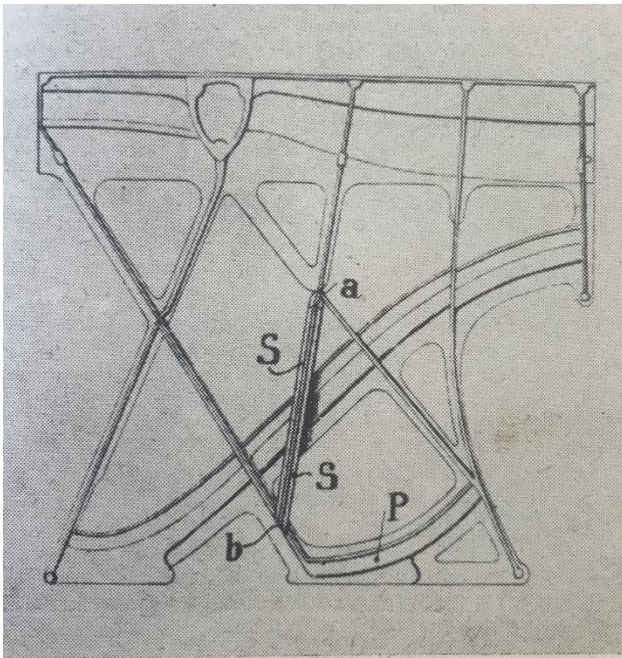
Zdroj: Vlastimil Pavlík. *O klavírech trochu jinak*. 8. doplněné vydání. Samizdat, 2017.

Příloha 8

Klavír Neo–Bechstein.

Zdroj: Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Piano_Neo-Bechstein_1932_02.jpg

Příloha 9

Patent firmy Scholze.

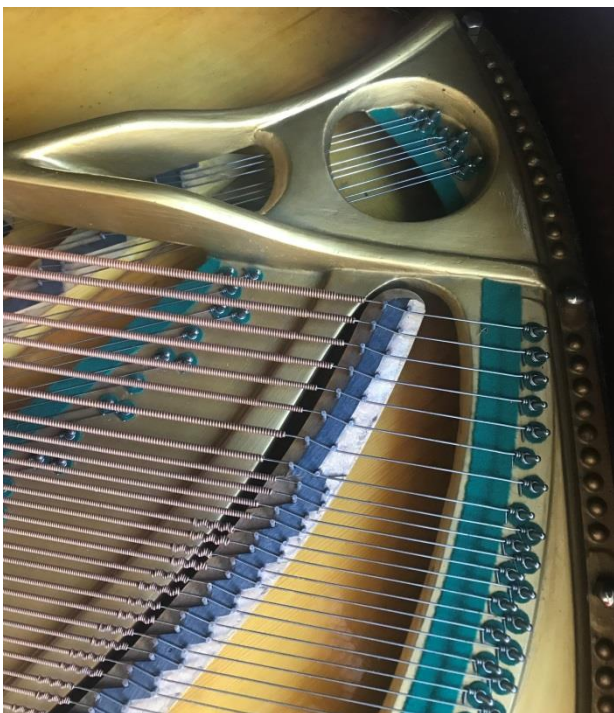
Zdroj: Culka, Zdeněk. „Příspěvek k historii firmy Scholze“. *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 6, s. 187.

Příloha 10

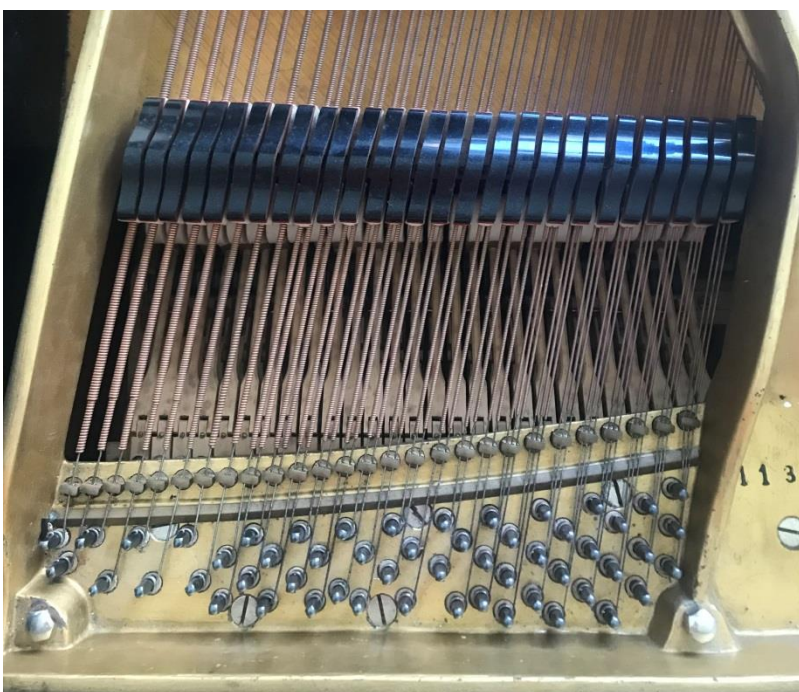
Röslerovo křídlo ve slohu Ludvíka XVI. na výstavě v Liberci 1906.

Zdroj: Zdeněk Culka. „Výročí klavírnické výroby zn: Rösler I“. *Časopis hudební nástroje*. 1968, č. 2, s. 51

Příloha 11

Konstrukce tzv. „kříže“ křídla Rösler. (Foto Matyáš Novák)

Příloha 12

Basová sekce křídla Rösler. (Foto Matyáš Novák)

Příloha 13

Čtvrttónový klavír August Förster.

Zdroj: Milena Marešová – Markéta Kaňková. „Na jedinečný čtvrttónový klavír přispěl i prezident Masaryk“. In: *Český rozhlas – Vltava* [online] 22. 8. 2014 [cit. 10. 4. 2022]. Dostupné z: <https://vltava.rozhlas.cz/na-jedinecny-ctvrttonovy-klavir-prispel-i-prezident-masaryk-5072358>

Příloha 14

Elektrochord August Förster.

Zdroj: Dostupné z: <https://www.august-foerster.de/cms/en/19/Elektrochord>